XXVIII

L'argentí

L'argentí, o, més ben dit, el *porteño*, paga i no diu gran cosa; no que no pensi lo que diria, sinó per una prudencia, i una bona educació, i un modo de ser especial que fan del fill d'aquest país... un home que pensa i que somriu.

El *porteño*, el verdader *porteño*, l'aristocrata d'aquest país, aquest tipo d'home moreno, de nas recte, de llavis molçuts, d'ulls encesos per la negror, de figura esvelta però energica, que porta en la sang de les venes la feresa d'una gran raça, per una correcció de formes adquirida en el frec del viatjar, de les lectures i de la vida ha arribat a posseir una qualitat que sols té l'home superior. El *porteño* ha après de somriure.

El *porteño* veu arribar tota mena de gent sospitosa, i en lloc de protestar somriu. El *porteño* veu al seu entorn la lluita i la caça del *peso*, i se'l deixa caçar... somrient; sent

l'adulació a la seva riquesa, i se l'escolta també somrient; veu que li volen ensenyar coses que, de tant sabudes, ja quasi be les té oblidades... i paga i somriu, com si digués: «Com que no vull protestar, somric... pera no haver d'enfadarme».

Aquest somriure, que és imperceptible en els seus llavis aristocratics, no'l veuen molts que arriben esverats, am posats de conquerridor. Avesats als crits de la lluita, prenen per indiferencia un silenci que és pietat; prenen per incomprensius an aquells que'ls han conegut massa; per vanitat lo que és menyspreu; per feblesa lo que és una força; i és un contrast curiosissim el contrast de tants colors, am totes les virolaines i desacords de totes les terres, que envien homes a corre-cuita a cercar aventures i diners, la fredor correcta i seriosa d'aquests *porteños* vestits de frac que amb una correcció impecable s'estimen més deixarse explotar que discutir amb explotadors.

És clar que l'home que somriu té la contra de l'indecisió, i per això el *porteño* és indecís. Havem pogut observar que'l *cómo no* no vol pas dir *sí*, i el *qué esperanza* no vol dir no. *Cómo no* es un entre-mig de *probablement*, de *veurem*, de *quasi segur*, de *naturalment*, però no és el *sí* d'una cosa certa. Si, al preguntar a dos que's casen, en comptes de dar-se el *sí* es donguessin el *cómo no*, creiem que no's creurien casats; aixís mateix com el *qué esperanza* tampoc vol ben dir que *no;* vol dir *quasi no*, *potser no*, vol dir un *no* que no és prou negatiu, un *no* esperançat, un *no* dubtós, fill d'aquesta indecisió que té el fill d'aquesta terra

Santiago Rusiñol
Obra completa

Això tampoc vol dir, naturalment, que, indecís i somrient, no tingui genit. Vol dir que li costa enfadar-se, però quan pensa que s'ha d'enfadar en fa feina, a voltes en fa massa. Aquests homes que van de frac, portat am tanta correcció, darrera el llustre de la camisa hi porten sang de la pampa, i quan les passions els surten a fòra és amb un esclat extraordinari. Eloqüents per naturalesa, la paraula els porta a l'acció, i per una frase feliça, per la bandera blanca i blava, per un home am dots de dictador, arribarien al sacrifici, pera tornar-se a calmar i ensopir-se, com el lleó, que quan s'ha batut s'arregla els plecs de la *roba*.

Correcte sempre, com havem dit, el *porteño* sembla indiferent a tot lo que'l volta i a tot lo que veu. Aimant del teatre, va a l'espectacle amb aparent passivitat, i mai lo que's diu espectador ha sigut tant espectador; va als grans cercles, i en les discussions sempre parla a mitja veu, fent l'efecte de que'l discutir li sembli sempre una cosa inutil; va a Palermo amb el seu automobil, i es passeja mig ajagut, com si patís d'indiferencia. El *porteño* que és ric, que té palaus, que té cercles, que té grans finques, que té lo que fa el poder a les classes superiors, se podria dir que anyora sense saber lo que anyora. Anyora aquells refinaments que no han tingut temps d'arribar; les mil subtileses de l'art, que encara no té a la seva patria; la flaire de coses delicades que porten les decadencies; l'alè que diriem de ruines que surt de les coses madures de les velles civilisacions. Ell té grans cases, am grans salons, però les parets encara traspuen

l'humitat de les coses noves; té grans murs pera penjar-hi records, però no té historia pera penjar-hi; té grans finques am llegües de terra, però hi ha massa blat i poques arrels, i els arbres tot just són plançons i no tenen força pera fer ombra, i tot això que troba a faltar fa que'l *porteño* sia trist, i somrigui a tot lo que passa amb inconscient anyorança de les vaguetats volgudes.

I el *porteño* juga. És el seu vici. Serà que ha sentit a totes hores el galopar de la multitut corrent darrera dels diners; que veu vaixells darrera vaixells desembarcant gent desesperada que ve a caçar la fortuna; que veu passar per les aceres fileres d'ulls adalerats am l'idea fixa del deu *Peso;* que veu exèrcits d'afamats amidant terres i fent-se-les seves pera expreme-ls-hi les entranyes i arrencar-ne l'or am les ungles; que veu assaltar els bancs i les caixes com a Bastilles plenes d'argent; serà que ell ja'l té, aquest argent, i tot lo que's té, per reacció, es menyspreua i quasi s'odía: el cas és que'l *porteño*'s juga els milions com qui juga fitxes. No crec que hi hagi país al món que l'inconsciencia d'un jockey o la voluntat d'un cavall puguin girar tantes fortunes; que la caiguda d'un homenet que no pot pesar setanta kilos porti a les seves costelles la sort o la dissort de tanta gent; no creiem que a Monte-Carlo el drap verd d'aquelles taules hagi vist correr tants diners. El *porteño* juga, però indiferentment. Si guanya, somriu, i si perd, també. A les ratlles de la seva cara no s'hi marca ni un sol moment un dibuix de goig o de dolor. Abans que linies de protesta, si's dongués la pena de protestar

per una cosa com els diners, seria somrís de suicida.

I si alguna cosa l'encén i fa brillar els seus grans ulls foscos en l'atzar d'un cavall o d'una carta, és l'afany de fer un gran munt d'or i anar-se'l a gastar a Europa. París, sobre tot, el sedueix com una ciutat somniada. Tot lo que troba a faltar en sa llar: els refinaments d'un món vell, la rancior de les coses poetiques, la bogeria de decadencia que du la civilisació, la flaire de les flors de l'art, tot lo que vol i no pot tenir en la seva austera Argentina ho espera trobar aprop d'aquell Sena.

I un jorn se'n va. I quan, allà al mar, es creuen, de nit, dos grans vaixells, el que ve brilla d'ambició, i l'altre somriu de goig. En l'un hi venen immigrants a fer diners, costi lo que costi, i en l'altre hi van els emigrants a gastar-los, sia com sia. L'un porta llagrimes d'Europa i l'altre somriures de l'Argentina.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXIX

La parada

Aquests argentins, amables i correctes; les fornades de forasters que venen a fer fortuna; els que ja l'han feta; els que no poden ferla; tot aquest conglomerat de races i de procedencies que formen aquest poble tipic, són gent senzilla i gent modesta fins al jorn que tenen un carrec. Des del moment que són junta, que són govern, que tenen missió, amb excepcions ben comptades, ja s'ha acabat la democracia.

Aquest poble, que desde lluny té fama de ser democrata, creiem que no ho és, o que ho és per força. No sé si fa be o no fa be, però ens sembla que no ho és, i tractarem de demostrar-ho. Enlloc d'Espanya (país aristocratic, segons es creuen des d'aquí) és tant dificil de ser soci d'un dels cercles dels escullits; enlloc el public dels teatres està tant dividit per classes, ni enlloc se reben les embaixades

d'un modo més *oficial*. Aquí, el que arriba vol fer diners, i quan ne té vol figurar, i quan és *junta*, adeu, records de lo que havia estat d'arribada! Aquí el socialisme no fa camí, perquè l'home més exaltat i d'idees més ben arrelades, així que pot tenir el seu *terreno*, s'arrela an el seu *solar* i no's recorda de les prèdiques; aquí no hi ha condecoracions, però enlloc haven vist tants llacets, ni distintius, ni medalletes, i el que du un d'aquests emblemes s'esterrufa com un gall-d'indi, i l'esterrufat no és democrata; aquí, el qui porta una senyal, sia oficial, sia distintiva, es veu obligat a estar seriós, a parlar en veu baixa i poc a poc, a pesar els mots i les accions, a anar de negre tot el sant dia, a tenir lo que'n diuen *parada*, que ve a ser la *pose* civil.

Potser això sia dignitat, o conciencia cívica del seu carrec; no ho negarem, però no és democratic. Havem vist homes de negocis que, encara no tenen gerencia, pera arribar-hi a parlar es necessita fer més cua que pera veure'l tsar de totes les Russies; an els bancs i cases de comers encasten al mig de la porta un «*sea breve*» tant insultant, que abans de parlar un ne perd les ganes; coneixem caixers de botigues que perquè tenen el carrec de guardar un pilot de *pesos* se'ls ha estroncat el riure pera sempre; hi ha redactor de periodic que perquè li han donat la pena d'estar *al frente* d'una secció sembla que'l món giri pera ell, i que si no escrivís, adeu, planeta! L'home natural, aquí, és bo, és generós, és inteligent, però fiqueu-li una missió al cos i enquibiu-lo a dintre un smoking: se us torna com un notari a qui li expliquessiu el testament. La *pa-*

Santiago Rusiñol
Obra completa

rada els asseca la cara, l'humor i la naturalitat. El carrec els malmet la vida.

Aquests homes, naturalment, en necessiten d'altres com ells pera dignificar-se mutualment. Si un *posa* i l'altre no'n fa cas, ha perdut el temps i la *parada*, així és que pera no perdre-ho han de formar institució, i a mida que l'Argentina és més rica, pera que hi hagi de tot, n'hi ha més.

Ha arribat al punt que hi ha societats que sembla que s'hagin format tant solament pera tenir junta i poder ser de la junta; que tenen govern pera ser diputats i que són federals pera ferne d'altres; i el foraster que no sap que'l que aquí no *posa* no menja, i si no va de frac no és prou ben rebut, i si no té smoking és sospitós, i no du una bona levita, d'aquelles solemnials, espaioses, llargues, solapades, de les que un hi ve balder a dintre, tant se valdrà que se'n torni, si no vol ser desairat en els actes oficials de cerimonies democratiques.

Ser «acte oficial»: aquesta és; rebre presidents, rebre infantes, fer-se, en classe d'home modest, am totes les aristocracies; ser representació viventa de la força de la fortuna davant de la força de la sang, és la *parada* suprema dels tocats d'aquesta malura; dir: «jo, del poble, nét d'immigrant, per medi del meu valer he arribat a tenir més roba, i més planxada, i més ampla que tu, que ets de mena noble; jo, nascut de casa humil, en soc tant, d'humil, que't planto cara; soc tant del poble, que ja no'n soc; he sigut tant socialista, que, ja que ha arribat la meva, m'ho faig valer, perquè hi tinc dret; vaig haver de fer tant de

temps de pobre, que, ja que no'n soc, vull que's vegi; tinc l'orgull de la senzillesa, es dir, d'haver sigut senzill, però el que'n sia que no s'apropi».

I és hermós veure-ls quan van junts a rebre algú oficialment, quan l'oficialisat paga el tret. Llustrosos, planxats, quasi tots calvos, se'ls veu passar en les carretel·les com regidors de Barcelona quan van a inaugurar un mercat o a posar una primera pedra. No n'hi ha cap que porti uniforme, ni plomes, ni condecoracions. La condecoració són ells. És el seu seure, la serietat, l'inflament de satisfacció, la mà que penja al costat del cotxe i la que s'amaga a l'armilla, la dignitat del patrici que se'n va solemnialment a salvar la seva terra. Aquells homes, en aquell moment, no pregunteu de què fan: són la *parada* dels pobles nous. Així com en els pobles vells porten els galons a la roba, en els moderns els duen a la pell, i la pell és de més durada. És la vanitat que vindrà quan les nacions sien civils: la vanitat de roba negra, am lluentor per dintre; la vanitat, que demostra que l'home sempre serà igual i no més cambiarà de ploma.

Això és la *parada*, cavallers. Lo que aquí en diuen *parada*, que és una de les tantes variants de la beneiteria humana que la mare Naturalesa regala als homes de tot arreu, des del que du anelles al nas al que porta frac a l'inglesa, pera que'l món sia més divertit i hi poguem passar mellor l'estona.

El *porteño*, l'argentí madur, del que hem parlat en l'altre capitol, ha inventat el nom i també somriu. Somriu d'aqueixa nova vani-

tat, dels posats de criatura que l'han vestida de les festes, de la nova pretensió, i, sobre tot, de tanta ignoscencia. Perquè'l *parador*, el de *parada*, no és home dolent, ni fa mal, ni mossega les persones. Es l'antic obrer, o l'antic botiguer, que'ls *pesos* li han pujat al cap; l'aristocracia del democrata; la vanitat de les classes noves. No sols no fan mal, sinó que fan bé; per *parada* regalen museus, universitats, escoles, i quan fan de junta hi posen els quartos. Per *parada* fan marxar el comers, i per *parada* van al teatre, i no escolten prou, però en cambi paguen. I l'home que paga i que no's plany, deixeu-lo *parar* tant com vulgui, que la nació no hi perd gran cosa.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXX

Les comissions

Aquest rengló que havem dit en du un altre. Quan tres homes de *parada* es troben junts, per lo que sia, ja tenim una comissió.

Aquí es terra de comissions.

Us volen convidar a un dinar; us troben al cafè i us diuen:

—Demà vindrem i el convidarem. El dinar serà a les dues i a tal lloc. Ja està encarregat.

—Moltes gracies, doncs, i fins a demà.

—No; demà ja tornarem a dir-li-ho.

—Però si ja ho sé. Si acaben de dir-m'ho.

—Li ho hem dit, sí, pero no oficialment. Esperi-s demà a les onze i vindrem de comissió.

—Vostès mateixos?

—Nosaltres mateixos.

—Però si...

—No's cansi, es costum. Ho sap perquè li ho havem dit, però ve a ser com si no ho

sabés. Fins que li ho haurem dit *en fórmula* el convit no és convit, és conversa. Tot està a punt, tots l'esperem, però pera que consti *en acta*, hem de venir a notificar-li-ho.

I aquells tres mateixos senyors l'endemà van a l'*hôtel*, i lo que havien dit de paraula ho tornen a dir amb oratoria! Avença un, diu uns mots *sentits*, els altres aproven i saluden, i des d'aquell moment no ignoreu lo que sabieu ja del dia abans: que havieu d'anar a dinar a les dues, am gana de *gala* i etiqueta.

Haveu de firmar la fulla d'un album destinat a fer un regalo, o una tombola, o un benefici: doncs sempre hi ha tres senyors que us ho diuen el dia abans, però és com si no ho diguessin.

—Porti-m l'album, i el firmo.

—No pot ser.

—Però si el vull firmar.

—Que no pot ser. Hem de dur-l'hi nosaltres mateixos, però ha de ser a una hora senyalada, que vostè ens digui oficialment que ha d'acceptar la tasca, i remerciarlo.

I l'endemà arriben tres levites, amb un feix carrat, que és l'album, i us l'entreguen, quasi ab safata, i allavores sabeu del cert que heu de firmar, i en havent firmat, en comptes d'enviar un recado de que ja esteu llest, i que se'l poden endur, ha de tornar la comissió, i tornar a fer el seu sermonet, ple de bons mots i coses serioses.

Volen que aneu a algun casino a llegir algun treball dels que's llegeixen pera fundar una escola, un gimnas, un joc de botxes o una capella: tota la junta i tots els socis us ho han demanat a peu pla, en el cafè, al carrer.

Santiago Rusiñol
Obra completa

a casa, al mateix casino, i heu dit que sí, i heu jurat que sí, i els haveu promès l'*assistencia* per tots els sants i totes les verges; doncs... com si no haguessiu dit res; fins que ha vingut la comissió no'ls *consta*, i no s'enteren. Volen paraula de comissió. Lo promès en sense oratoria ve a ser com un document que no hi haguessin posat la rúbrica.

Aquí hi ha comissions pera tot. Si s'ha d'escombrar un carrer, en comptes de fer com a casa, que's va a trobar el municipal, aquí vinga comissió, que endressa un plany colectiu al president de la República; que's té d'anar a donar el pesa'm a la viuda de un bomber, que ha finat de mort natural: hi tenen d'anar tres veïns que visquin a la mateixa escala, i condoldre-s en conjunt; que la funció del teatre no agrada a la concurrencia: en lloc de protestar a fòra la comissió entra a l'escena i es planyen en corporació; que s'ha d'avisar la llevadora: hi té d'anar la comissió; que's té de arreglar un carrer, plantar banderes, convidar a beure, dur el noi a estudi, anar-lo a cercar, telefonar a l'«assistencia», avisar que's crema la casa: si no hi va una comissió, que's cremi tot, que no vinguin, que'l noi no aprengui i que ella no pareixi. Lo que no diuen tres homes és com si no ho hagués dit ningú. Les coses s'han de fer amb ordre, i un home tot sol no és prou ordre.

No: un home sol, si la demanda es un xic transcendental (i ja procuren ells que s'hi torni), no serveix pera res: no és complerta. Ser convidat, naturalment, per una sola persona, per molta autoritat que tingui, no consta, no és prou solemnial; dites les coses

Santiago Rusiñol
Obra completa

am senzillesa no tenen merit. I no omplen. Sembla que l'home que diu les coses fòra de la comissió, és una tercera part d'home; i que si no les diu preparades i am posat de transcendencia, el que escolta no escolta prou i no's fa carrec de l'assumpte. Parlar en mots corrents i senzills, clar i català, com diem nosaltres, sense estirar-se'ls punys, i ennuegar-se, i quasi commoure's pel dever de les circumstancies, sembla que no té importancia, ni pels apurats que parlen, ni pel malhaurat que escolta. Pera fer efecte tenen de ser tres, com en els tribunals de justicia. Per això si d'aquells tres jutges, o tres magistrats (que sempre són tres), davant d'un home culpable, per atzar n'hi falta un, pel sol fet de faltar-n'hi un el culpable respira mellor, i és que la comissió no és complerta.

Aquí sempre ho és, de complerta. A voltes en sobren i tot. No són tres: són sis, són vuit, són tot un rengle, però el que parla sempre és el mateix: es el parlador de la colla.

Ser parlador no és cosa senzilla. Enraonar en nom de tots sense saber els altres lo que pensen, com pot suposar el llegidor, no és poca cosa de les més planeres. Si aquell s'erra, s'erren tots plegats; si s'ennuega, tots han de tossir, i si se'n va de la llengua, tots tenen de mossegar-se-la. Si parlar per un ja costa prou, compteu lo que serà per tres. Si dur un cervell ja pesa i destorba, un terceto de cervells ja és el triple salt mortal de l'avinensa de pensaments, i si coordinar una idea ja vol molta serenitat, el coordinar les dels altres ja és un ramell de suggestió que sols el poden aguantar els que fa molts anys que comissionen.

La sort és que hi ha un formulari pera ús d'aquestes circumstancies. Pera convidar es parla de tenor, pera condoldre es parla de baix, i pera demanar, de baritono, i la sort és també que molts no parlen, senzillament perquè no pensen. Els comissionats *floreros* estan conformes am tot, ho aproven tot, s'adhereixen a tot. Venen a ser les majories de tots els congressos del món. Són carn de comissionat. Terregada decorativa, que, essent bons pares de familia, bons marits, bons treballadors, en lloc de jugar a la manilla, que no fa mal més que al qui perd, s'entreguen a la vanitat de fer tornar solemnials les coses més senzilles, i de forrar de llautó i de llauna l'or de la bona intenció.

I lo trist és que no's diverteixen, i priven de divertir als obsequiats. Són els que als postres del dinar, quan l'alegria es general, i el vi fermenta l'imaginació, i els cors s'eixamplen, i les mans s'estrenyen, i el caliu de la simpatia estreny els llaços de l'amistat; ells s'alcen amb un «*¡Oh, señores!*» que du un segell de cerimonia més gelat que'l *biscuit glacé;* són els que a tot entusiasme hi posen els punts i les comes, i és el protocol vanitós. Deu els castigui en el purgatori a escoltar-se els uns als altres.

Per què en aquesta terra argentina hi ha aquesta plaga de comissions? Com s'explica que en un país que, si el temps no és or, quasi és plata, es perdin les hores comissionant? Que uns homes que sempre s'alaben de la seva democracia sien tan cerimoniosos?

Aneu-ho a saber per lo que és. Ja vam dir al començament que a America un té

d'avesar-se a veure les coses diferentment de com ens les mirem des d'Europa. Aquí cada home val per tres quan se tracta de fer *pesos*, i es redueix a una tercera part quan se tracta de cortesies.

Dèu ser que les cortesies no les poden posar a rèdit, i, preu per preu, volen ser amables, o per lo que havem dit més amunt, que aquí la democracia... és *macana*.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXI

Palermo

Deixem els comissionats, que prou feina tenen en fer el seu fet, i anem a dar una volta a Palermo, i a seguir un xic els voltants de la gran ciutat argentina.

Palermo, el passeig de moda, és el parc aon cada tarde van els cotxes i van els automobils a servir-se d'espectacle, a veure's els uns als altres i passar comptes de la riquesa, com una teneduria del pujar i baixar de les fortunes, segons els cavalls de carn o segons els cavalls de benzina, els trajos, i els cotxers, i els sombreros. El passeig és molt gran i molt bell. Al costat d'un fondal d'eucaliptes, de branques penjant com a plomalls, es veu un passeig de palmeres que van a parar fins al riu; al mig d'un ramell de salzers, un petit restaurant, com una tenda que'ls anglesos haguessin posat pera fundar-hi una colonia, i entre'ls prats i els maciços de flors, el sembrador d'en Meunier, alguna estatua de «fill

ilustre», i, destacant sobre tot, el monument an en Sarmiento, esculpit pel gran Rodin.

Aquet monument ha dat molt jòc. El jorn que varen inaugurar-lo, hi va haver protestes tant vives que fins el volien tornar a treure. Els que havien vist i conegut an en Sarmiento, que eren molts, deien que no s'hi assemblava; els que no l'havien conegut deien que'l cap era petit; alguns fins que era una burla. Es comprèn que en un país que, per bona voluntat, els han dut i els han enquibit tantes estatues de sucre-candi, tants monuments de marmolista i tantes estatuas fotogràfiques, la genialitat den Rodin esverés a molts i els indignés. La major part dels que'm llegiu sabeu l'estil del gran mestre, i no us l'he de descriure, però el monument és genial. En el pedestal hi ha un geni volant, amb el cos i am l'esperit, envers lo nou i desconegut, a conquerir terres noves amb el foc del pensament i l'empenta de la joventut; a dalt, en Sarmiento sembla que ho entengui, i clou els punys, uns punys de lluitador, i apreta les dents amb energia, i tanca els ulls, i mira per dintre, i, dut pel foc d'aquell geni, pensa i avença am tanta força que's veu que a tots els destorbs els passarà pel damunt pera anar al fi de lo que ell es proposa.

Els que no l'hem conegut de vista aquet creiem que era en Sarmiento, i aquet Sarmiento d'aquí a cent anys serà més ell que ell mateix: serà l'home de ses obres; serà el pensament i serà el simbol. Creiem també que aquesta estatua sintetisa tants grans homes que han vingut an aquesta terra am punys de ferro, am voluntat, am valentia i am força físi-

ca, i s'han obert camí triomfants. Creiem que si aquesta estatua la duguessim a un país que no sapiguessin de qui és, dirien, al veure-la: «Aquest home ha sigut una energia, un Pizarro modern, o un Vasco de Gama. No un descobridor de terres, però sí un poblador d'idees; un frare que, en lloc de la creu, portava l'arada i el llibre.»

Però deixem-lo i anem enllà, que encara hi ha més coses pera veure, en aquest parc de Palermo, i la més interessant de totes és el jardí zoologic.

El jardí zoologic de Buenos Aires és un dels mellors del món, i sembla que sia natural que en un país cosmopolita, que hi venen homes de tot arreu, també el bestiar universal hi estigui representat d'una manera perfecta i digna.

Els animals de tot lo món, quan se troben acoblats, no sols són un espectacle dels més instructius i interessants, sinó dels més divertits. Els micos, a les seves gavies, amb aquell pujar i baixar seguit, i ara grata aquí, i ara allà, i ara menjant una avellana, i ara un pinyó, i després un cacauet, sense hores fixes d'esmorzar, ni de dinar, ni de fer beguda; amb aquell desordre tant agradable que fa planye-s a la gent d'ordre; amb aquell tant-se-me'n-dona digne de la llibertat, és molt més entretingut que cap espectacle de circ; els mussols, a dalt de la barra, sempre fixant-s'hi, sempre rumiant, amb aquells ulls que s'obren i tanquen com les pantalles dels llums que hi han als vagons de primera, amb aquell girar de coll, que pera fer-li donar mitja volta tenen de passar mitja horeta, amb aquella

serietat de lo que són: de mussols, és molt més entretingut que una sessió solemnial de l'Academia de Ciencias; els cangurs, amb els seus saltets, amb aquella exageració de les potes de darrera, que s'han gastat el material de les mans, del cap i del morro, i no més n'ha sobrat pera les orelles, fa més gracia que un clown yankí; l'elefant, amb aquella trompa que no para en tot lo sant dia, que pera menjar-se sis llonguets té de treballar quatre hores: tres de transport i una de gola, és molt més entretingut que'l lluitador de més força bruta; i els pelícans, menjant-se'ls peixos com si's mengessin una truita; i les cigonyes, anant a peu-coix; i aquets aucells tant extranys que ni a la seva terra els coneixen, i la xerrameca dels lloros, i l'escandol de les cacatúes, és més divertit, però molt més, que tot lo que l'home pugui fer pera divertir els companys de vida, i això que arriba a fer coses que una bestiola no les faria.

A més d'aquets, en el zoologic hi han els que no fan riure, senzillament perquè fan por. El lleó no fa riure, i el tigre menos. L'home sap massa els jocs que gasten pera tenirlos franquesa; hi ha l'aliga i el condor, que tampoc fan gaire gracia, i és que un veu a sota les potes uns unglots tant esmolats que no senyalen res de bo; com no fan riure ni les panteres, ni els llops, ni els jaguars, ni les guineus, per ser besties de dentat; ni els serpents, per ser de rosca; ni tota bestia que porti al damunt alguna eina de les ofensives que un sospiti que les fa servir pera ofendre la pell del proxim.

Tot això i molt més, però molt més, hi ha

en aquell jardí zoologic, i tant les besties que'n direm de broma com les series i decoratives, vegeterianes i carnívores, estan aquí tant ben allotjades, en jardins tant regis, tant variats, pera recordar-los el paisatge que cada una havia vist al *terreno* de la seva patria, que no hi ha motiu d'anyorança ni de planye-s del seu destí.

L'unic que's mor de tristor és el pingüino, i es que'l pingüino no's pot saber si és un aucell o una persona. Segons com un se'l mira sembla un peix al que li haguessin sortit plomes, i segons com, sembla una abadesa, o un senyor am capa, o un congregant. Té braços d' home, però no té dits; té potes d'oca, però porta mitjons; té cos d'anec, però camina dret; té posats de senyor Esteve, però té bec, com els aucells; i si, per una part, és reposat, per l'altra té tant mal caracter, que quan li tiren acid fenic, per qüestió... de disciplina, dona una mirada als guardians que si pogués els esclafaria.

I el pingüino està trist i aburrit; i mentres els altres tenen fred, ell sua; al país de la carn menja de peix, i es mor de calor, d'anyorança o d'inconsciencia, lo que prova, segurament, que, ja que les besties s'aclimaten i els homes inteligents també, els que moren d'anyorança solen ser els de mena pingüinos, que no són peix ni són persona; i per això dèu ser que en aquesta terra, la bestia natural i l'home natural ja d'arribada s'hi troben be, i els que fem quadros o fem comedies, pingüinos de la raça humana, que no som prou oca ni prou cigne, am tot i admirar aquet país no'ns hi acabem d'aclimatar. Hi fa calor

i hi sentim fred; hi ha benestar i hi sentim angoixa; i és que certa civilisació s'ha fet pel sentit comú, i els desviats no sabem gaudir-la.

Sia com vulga, aquest Palermo, pels seus arbres, pels seus jardins, per les seves estatues i passeigs, és un dels llocs més hermosos, i si s'hi moren els pingüinos és culpa d'ells, que no saben viure al cor de les ciutats modernes.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXII

Els desmais

Eixint de Palermo i anant més enllà un pren un vapor, se'n va riu amunt, i per entre'l Paranà i l'Uruguai, — dos rius immensos que a l'ajuntar-se formen un delta de moltes llegües — va trobant canals i més canals, al voltant d'innombrables illes.

Aquestes illes son poms de verdor, d'aquella verdor atapaïda, com no n'hi ha idea en la nostra Europa, i aquella verdor impenetrable la formen boscos de desmais.

El desmai, com tots sabem, simbolisa, a casa nostra, l'arbre romantic per excelencia. Tots recordem les estampes del desmai fent ombra als panteons, am les Elvires i Laures plorant damunt de la «llosa freda»; el poetes de cabells llargs, esclavina i botes altes fent versos a sota la seva ombra, o les parelles d'enamorats enllaçant els noms en una soca. En els bons temps del romanticisme, allí ont

hi havia un desmai hi brotaven versos d'amor, de desengany i de suicidi; allí ont hi havia el «cor anyorat», allí hi feia ombra un desmai; allí ont hi havia una glorieta, les branques del desmai hi feien ombra. Les noies palides els somniaven; les neurotiques Clorindes se'ls feien dibuixar en els albums pels dibuixants de cabells llustrosos; fins els barbers, en treball de cabells, en brodaven cartolines, i el desmai venia a ser el simbol de l'amor etern, dels grans juraments, dels cors ferits i de les grans anyorances.

Doncs be: d'aquest arbre poetic, que l'Alfred de Musset en demanava un que li ombregés la seva tomba, aquí no n'hi ha un: n'hi han boscos; aquí no és l'arbre solitari: és l'espessor de centenars d'illes i la verdor de l'immensa plana; aquí no serveix pera plorar-hi, ni fer-li odes, ni dolores: els practics homes americans el fan servir pera fer-ne llenya; i, oh desengany de la realitat! d'aquells troncs pera gravar-hi noms enllaçats am la fletxa d'or en fan collars pera'l bestiar, i fan servir la poesia per eina de llaurar la terra.

Sia com vulga, els desmais hi són, i mentres viuen i tenen ombra, fan d'aquestes illes del Plata una de les coses més belles que's puguin veure en aquesta terra.

Seguint am la barca riu amunt, se'n van trobant sempre a cada banda, i, com dues cortines frondoses, deixen caure el rossec de les branques, que's mullen contra la corrent. Hi ha llocs que formen dos grans murs, tancant les gran frondositats; n'hi han com plomiçols d'aus exteses en aquelles voreres, o com cabelleres gegantines, ajagudes vora de

Santiago Rusiñol
Obres completes

l'aigua; n'hi han que s'enfilen cap amunt, i al ser enlaire, com per cansament, es deixen caure desmaiades, i arreu tanquen la visió, i fan pensar d'aquelles illes les coses més misterioses.

Se'n passen tantes, d'aquestes illes, sempre voltant per canals d'aigua; se'n troben tants, de desmais, sempre fent de muralla, que arriba un moment que l'home's perd, i l'esperit sembla que s'aturi, i un no sap si allò són tombes de gegants dormint aprop de l'aigua, o temples d'idols ignorats, o bocins de planeta que neden. La sensació és tant extranya que un no troba comparació. Venen a ser les primeres linies que ha inventat la Naturalesa abans d'haver-hi arquitectura; la fermentació de la terra estilisant-se i fent-se paisatge; el desbordament tornant-se ordre de linia que neix, i al neixer es cristallisa en forma de branques. Cada revolt és una sorpresa al mateix temps que monotonia; cada illa un vers, cada agropament una estrofa, i totes juntes fan un poema: un poema indefinible, en que'ls mots són fets de desmais que van rimant a cada vorera.

Baixem en una d'aqueixes illes, i, am grans treballs pera poder passar, entrem pel mig de les bardices, i lo que veiem és espectacle que no l'oblidarem mai més. Entre'ls desmais, els eterns desmais, que'n fan l'espessor i la bellesa, hi trobem un jardinet, que no sabem si és allí perquè hi és, perquè l'hi han dut, o be perquè l'hi hem somniat, tant extrany i nou és pera nosaltres i d'una poesia tant nova.

Figureu-vos que'l jardinet és de murtre i

boix retallats, com un bocí de Generalife, i que la flora d'aquesta America l'hagués invadit pera ofegar-lo entre les branques tropicals i l'espessor de l'herba humida. Els dibuixos a terra els han esborrat la volior de plantes que creixen com esponges fetes de flors; els troncs dels arbres s'han inondat per una aigua plena de fulles que semblen dormir, com febrosenques; les enredaderes estrenyen els arbres, com arrels d'orquidees monstruoses, deixant anar un fruit vermellós que no se sap si és fruit o si són metzines; i els salzers, a dalt, com un mantell, ho colguen tot dintre una humitat feta de terra que fermenta. No's veu un bocí de terra que no tingui el seu formiguer: mils de formigues fent montanyetes com abcessos de l'humitat; no hi ha planta sense l'aranya am colors d'or fos i de bronze, extenent les teles entre les flors; ni hi ha flor sense papellona, amb ales de vellut negre. És un jardí que se somnia. És un jardí que pera pintar-lo també's tindria de ser insecte, i poder viure en aquell fons fet de febres i de bellesa.

En eixint d'allí es pon el sol. Per entre'ls llistons dels desmais han entrat esquitxos de foc colorint-ho tot am pinzellades. El jardiner ha anat adormint-se; els formiguers queden deserts; les aranyes s'han reclòs; les papellones pleguen les ales i no més fa moure les plantes algun serpent que rellisca.

Eixim d'allí i altre cop al riu. Tornem a trobar els desmais, formant, com sempre, en les dues voreres dos grans murs solemnials. En aquella hora i en aquell indret la pau és tant gran, el riu tant quiet, que'ls arbres

passant, passant sempre, am sos mantells funeraris, semblen guardar algun enigma.

Mai hem sentit una pau tant fonda i tant definitiva.

Les branques caigudes dels desmais han desmaiat el nostre esperit.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXIII

Plata endins

Però fa ja tres mesos que som a Buenos Aires, i ha arribat el moment que'ns havem d'internar en l'Argentina.

Tres mesos d'estar en un lloc, quan aquet lloc és tant nou pera nosaltres, deixen una confusió d'idees, de records i de trasbals, que un passa un quant temps pera arreglar el garbull que s'ha anat formant a dintre'ls caixons del cervell.

Un se'n va al tren, i pel carrer, entre-mig del terratremol de cotxes, de carros, de tramvies, d'aquell rodament que no para mai, va preguntant-se pel camí: «—Què'n penses d'aquesta ciutat? T'ha interessat? T'hi has divertit? És alegre? És trista? És bella? — De bella ho és segons com se mira,» un se respon a sí mateix. «Té la bellesa de les coses que tenen una vida intensa; té'l moviment, té grandiositat. D'interessant ho és per molts punts de vista, però més que cap pel de veure com neix un poble, i, amb elements de per tot lo món, se'ls assimila i en fa una patria.

— I d'alegre? — D'alegre, no. D'alegre no ho és, i no ho serà fins que haurà pait lo que menja pera fer-se forta i pera fer-se rica.»

Creiem que no s'ha de confondre el moviment am l'alegria. Una fàbrica's mou molt i és trista; els cavalls corren i no estan alegres, i molts pobles es belluguen perquè no poden estar parats. El benestar d'una ciutat creiem que està en l'equilibri de lo que tenen els habitants i de lo que ambicionen tenir, i aquí, com hem vist abans, per la lluita del *peso* i el negoci, per desig de figurar, pel deliri de grandeses, els habitants no estan contents, i si n'estan, ningú ho diria.

Aquí no havem vist en els jardins aquells pilots d'infants com aucells, corrent pels prats i per entre les flors com voliors de papellones; aquelles parelles d'enamorats, anant abraçats pels boscos, com si sempre fos primavera; els cants als cafès aon van el joves, i el discutir aon van els homes. Tot això, pera ells, és perdre temps; han de ser practics, practics sobre tot, i l'home practic, quan la pràctica consisteix en l'ambició de fer se ric, i fer-se més ric, no pot tenir gaire alegria.

El que arriba, abans no s'orienta corre perdut per aquestes quadres, segueix carrers tots iguals com olorant on viu la fortuna, i no mira els que caminen i passen pel seu costat, el que ja ha trobat un camí, el segueix sol, no'l diu a ningú, se'l vol pera ell, pera anar més ample; el que la sort el protegeix, estrenyla sort pera que no li fugi; el que ja és ric en vol ser més, i el que ja no'n pot ser més, no sap com té de gastar-los, i això li dona un tristor com si ja tornés a ser pobre.

Santiago Rusiñol
Obra completa

Moltes voltes haureu sentit dir: «—Si jo tingués dèu mil duros diaris, faria això i faria allò.»

«—En què'ls gastarieu?—pregunteu.

»—Tant de menjar, tant de beure, tant de casa, tant d'automobils i tant de vicis.» I quan són a tres mil duros, si no'ls tiren per la finestra, els en sobren set mil diaris que no saben en què gastar-los.

Doncs aquí, els que'n tenen molts més estan tristos perquè són rics, i volen gastar i no saben en què, perquè no han tingut prou temps d'apendre-n. Diuen: «Hem de tenir quadros.» I com, si no han estat a Europa, es pot dir que no han vist museus, molts dels que compren... valga-ns Deu! val més no parlar-ne pera no ofendre. Diuen: «Hem de tenir palaus.» I com tenen pocs arquitectes, es fan fer el planol a París; i a les cases hi fan teulades com si la neu no se n'hagués de moure. Diuen: «Volem monuments.» I com que aquí no s'hi cria l' escultor, envien a corre-cuita a cercar un monument patriotic com qui envia a cercar un cataleg del *perfecto monumento*, i tenint *primera materia*, per falta de preparació, i de temps, i d'aprenentatge, paguen lo que no té preu, lo que tant sols conquista un poble amb anys d'historia i segles d'estetica.

Abans Grecia, am tot i lo que era, i el rossec de tradició que duia, no va arribar a fer un Partenon, van haver de passar molts segles; abans no's feu una catedral perfecta com *Notre Dame*, van haver de passar generacions d'artistes, de poetes i creients; abans la nova religió, que'n podriem dir econòmica, la religió de la *chacra*, del *solar*, del *peso* i del negoci,

la religió comunista de la comunitat de l'or, no arribi a tenir els seus temples, sien de pedra o de zenc, han de passar alguns segles més; així és que no culpem an aquet poble, que tot just neix, de que no gaudeixi de l'art, que és l'alegria del viure: culpem a l'humanitat nova, que no sap on va, que no sap lo que vol, que tira a destruir coses velles, i així que les ha destruides no sap què posar-hi al damunt; que vol aterrar lleis passades i no'n sap fabricar de noves; i que quan troba un terrer pla, llis, extens, aon tot es per fer, en lloc d'inventar, o be imita, o tira ratlles de quadrícula, als carrers, als cors i a les costums.

Per això Buenos Aires és trist, i ho és per dos grans motius. Per la ratlla dreta dels carrers, faltada de gracia i moviment, i per la vida dels habitants, dividits en dues seccions: els que vessen els vaixells d'Europa, fletats de tristor i de miseria, i els que ja són de la terra, faltats d'art i sobrats de diners; els que lluiten i els que ja estan cansats; els que mai estan contents i els que ja estan descontents. Això no és criticar aquet poble. Tal com és, o tal com el veiem, li sentim admiració. Potser ells saben mellor que'ls altres el camí que s'han proposat i la gloria que n'esperen, però lo que sí diem es que'l camí és trist. Els cotxes roden, els tramvies corren, els homes van desesperats, però sempre a peu pla i al quadrícula; i és tant hermós de desviar-se i de passar els viaranys de l'arbitrarietat humana pera anar a parar a una vida nova, que'l poble que no'ls segueix ens arriba a fer compassió.

Santiago Rusiñol
Obres completes

Enlloc del món s'ha donat l'exemple de que puguin dir els fills d'un lloc lo que aquí podrien dir: «Ho podem fer tot nou, no tenim traves, no tenim tradició que'ns aturi, no tenim records que'ns destorbin, quasi no tenim passat; podem crear lo que'ns convingui, som primitius essent moderns; podem ser ingenus *inedits;* podriem formar una escola nova tant nostra que a tot arreu on vagi a parar en diguin «escola argentina», i podem anar sempre avant sense'l rossec de la cadena de cap historia que'ns aturi.» El poble que pot dir tot això, a més del torment de guanyar diners i el quasi torment de gastar-los, té grans devers que complir en pro de la civilisació, ja que construir una ciutat que s'assemblés a les d'Europa, aon ja n'hi ha masses que s'assemblen, si gosessim vindriem a dir que, baix el punt de vista estetic, no val la pena de construir-la.

Es clar que vindrà. D'això no'n dubtem. No hi ha res més molest ni més trist que haver de viure en una casa que estan fent obres tot l'any, i a Buenos Aires tot l'any fan obres. Quan les acabin, o les aturin, vindrà el repòs que's mereixen els obrers que hi han treballat, i se n'anirà aquesta tristor que donen les parets noves. Ells ho ambicionen; creiem que ho esperen, i estem segurissims que ho mereixen. Si després de tants afanys, i tant moure-s i tant agitar-se, i—els uns per poc i els altres per massa, no estar contents, ni pobres ni rics—no ho logressin... no hi hauria justicia, i tant se valdria anar-se-n a Europa a fer petar la bacaina a l'ombra de les parets velles.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXIV

La força del fil-ferro

Però la locomotora dona el crit, i en un tren sistema democratic, llarg com un tubo ple d'assientos, arrenca America endintre.

Anem a la pampa, a l'immensa pampa, an aquella planura que, quan erem nois, ens l'explicaven a estudi com una cosa inexplorada, plena d'indios carregats de plomes, ballant la dansa guerrera... i lluitant amb els espanyols, perquè'ls robaven les seves indies; que més tard ens la figuravem plena de *gauchos* am *chiripás,* que anaven a cavall aixís que naixien, que la dida els duia a cavall, que aprenien de resar a cavall, que's casaven a cavall, i que, a l'arribar la seva hora, morien a dalt del seu cavall, i el seu cavall els duia a enterrar; que després ens la figuravem plena de capdills caçant enemics, i, per fi..., no ens la figuravem, perquè de tanta figuració valia més deixar-ho correr. D'aquella pampa misteriosa, gran com la mar, plana com la mar;

un tros de terra immensurable, aon Deu Nostre Senyor, creador de totes les coses, s'havia descuidat de fer-hi montanyes.

Anem a la pampa, però de moment, lo que veiem al nostre entorn, en els suburbis de Buenos Aires, de pla ja ho és (perquè aquí tot ho és), però encara no pampeja gaire.

Figureu-vos un país de zenc, aon tot un poble, que s'ha allotjat en solars que pujaran de preu, s'hagués tornat guarda-agulles, sense haver de guardar cap agulla. Els carrers de lo que serà la ciutat d'aquí a uns quants anys estan marcats am l'intenció, i l'intenció són unes tanques de fil-ferro galvanisat, que tanquen... això...: un poble que espera, i que mentres s'està esperant, com que s'ho ha gastat tot en pams i metres i no té diners pera edificar, s'ha construit unes barraquetes, que no són cases: que són garites de sentinella vigilant la ciutat que té de venir. Aquestes cases (i en diem cases perquè és costum de dir cases de tot allò on s'hi dormi a dintre), són construides (i en diem construides perquè una cosa o altra hem de dir-ne), de tota la llauna, de tot el zenc, de tota la *galvanoplastia* que l'importació de galetes, de sardines i de petroli han portat an aquet país, desde l'epoca colonial a l'era colonisada. Tot lo que us direm ho podeu creure. Hi han parets de dèu pams d' alsaria, fetes de capses de galeta que les han anat ajustant, com aquelles bànoves de pedaços que haureu vist en cases de pobres; hi han cornises d'ampolles d'*Odol*, que fan extranyar que en aquesta terra s'hagi pogut glopejar tant; columnes de llaunes de *salame*, que si tinguessin lo que hi

Santiago Rusiñol
Obra completa

havia dintre en podria viure tot el barri, i cadires, fogons, llits, embans, portes, finestres i cobertes, tot és de llauna afegida, i n'hi ha tanta, que sembla impossible que en totes aquestes repúbliques s'hagin menjat tantes conserves.

Al voltant d'això, que'n direm cases, la fantasia de l'habitant hi ha plantat el seu jardí, però com que sap que aquell jardí amb el temps s'ha d'edificar, no s'hi mira gaire a plantar-lo, i la flora aquella no és pas la mateixa de les selves tropicals, que descriuen certs novelistes quan tenen de parlar de l'Amèrica. Algún roser bord; algun gerani coix; algun claveller esquifit que tampoc té pare ni mare, i tot lo més alguna enredadera que s'enfila llaunes amunt, i que viu de l'oli que queda en aquelles capses expremudes.

Això és el barri que travessem, però lo que li dona més caracter, i lo que té una gran transcendencia, són les tanques d'aquets *terrenos*, les estaques que'ls separen, i aquell fil-ferro galvanisat, que anirem trobant en tota la pampa si les coses no cambien.

Diem que té transcendencia perquè presentim que'l fil-ferro, aquí, es la qüestió social; es la mort de la llibertat; es la mort de la poesia; l'invasió dei proprietari; el retoc a la Naturalesa, i, més que totes aquestes coses, serà l'acabament del *gaucho*.

El *gaucho* era lliure, era independent; el *gaucho*, segons un escriptor, tenia l'orgull i la vanitat de no tenir tanques ni fites; i el fil-ferro l'ha dividit; tenia l'inclinació a tot lo infinit i a tot lo gran, i el fil-ferro me l'encaixona; tenia l'amor al desert, el goig de les

grans tempestes, tenia el camp per altar, l'imaginació per fre, el *pampero* per orquestra, les aus per musica i la ventura per guia, i el fil-ferro, el maleit fil-ferro, me'l tanca en grans galliners; i el *gaucho* poeta, el *gaucho payador*, el que treia glosaris dels nubols, i consells de les estrelles, i lliçons dels cants dels insectes, i tenia tot un món pera volar de l'una banda a l'altra, ara ve la proprietat i me'l classifica, convertint l'immensa planura en caixons de jardí de plantes, pera cria de cavalls i d'homes, i tot per culpa d'un invent que'n diuen fil-ferro galvanisat, i que n'haurien de dir cordills d'opressió de l'ànima *gaucha*.

Perquè per tot n'hi han hagut de tanques; els rics s'han cuidat de que n'hi hagin; però allí on són de pedra o de maons, com que'l material és més car, abans no s'engaviava tota una raça, o tot un poble, tenien de passar molts segles; i sempre una paret am molsa, guarnida de flors i atapaïda d'herba, dissimulava amb el color l'intenció del tancament, però això d'haver-hi un material que amb uns quants anys de jornals *proprietisi* una planura quasi tant gran com tota l'Europa, no més se veu en els pobles joves, i no més el segle de les llums i l'era de la llibertat eren capaços d'inventar-ho.

Però així és, i dèu haver de ser, anem pensant, mentres el tren passa entre estaques i fil-ferro, i no més fem aquet comentari: que si amb el temps cambien les coses, i s'han d'aterrar més Bastilles, aquí no hauran de venir am picots: n'hi haurà prou amb estisores.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXV

La pampa

Mentres fem aquets comentaris mentals el tren ha anat caminant, complint la seva obligació, i deixant els suburbis de la llauna, es troben torres, es troben eucaliptes, alguna casa, algun bosquet, i s'entra a la planura.

Un no té de pensar gens per on camina: dret sempre i camps a través. En el camí que ha emprès el tren cap al fons, no més s'han de posar travesses i els rails perquè sí, i vinga anar enllà i sempre enllà!

Al cap d'una hora de fer camí els destorbs que hi poguessin haver d'arbres, de cases, de lo que sia, sembla que'ls hagin enretirat; sembla que ho hagin plomat tot pera no fer nosa al tren que passa; la terra's va tornat tant llisa, que ja no és terra: és una taula que arriba no se sap aon, i aquell no se sap aon, aquella planura enllà, és la pampa.

Aquesta pampa, al cap d'unes hores de veure-la passar a cada banda, passa lo mateix que'l veure el mar; un se diu: és ample, és

blau, és grandiós; camina unes hores més i es torna a dir: és grandiós, és ample i és blau; però al cap de molt temps de blavor, de grandiositat i d'amplaria, si un no's mareja (que ja fa prou), vol veure alguna cosa més que grandesa i monotonia: vol sapiguer què hi ha al darrera d'aquella ratlla sense fons; i com que la vista no hi arriba, i encara que hi arribés, el món, allí baix, ja ha donat la volta, ho deixa correr, i pera distreure-s un mira els detalls de primer terme.

An els primers termes no més s'hi veuen camps y més camps, del mateix verd, del mateix tó y del mateix color, hores i més hores d'un verd terrós, d'herba mig seca i trepitjada; a sobre d'aquesta terra, com a puntets blancs, cavalls, bous, vaques i ovelles (escampats com mongetes seques que les haguessin tirades a grapats), tots pasturant amb el cap a terra; de llegua a llegua les estaques, amb el fil-ferro, fins a l'infinit; entre'l fil-ferro algun camí dret, d'un dret que no's veu enlloc més, un dret de ratlla en una piçarra, un dret tant llarg i tant sense fites que no dona idea de ruta. Sembla que'l mateix planeta hagi marcat un meridià, i que, seguint aquella ratlla, es donaria la volta al món. Després del camí, i no trobant cap distracció a primer terme, els ulls se'n tornen cap al fons. I allí més planura, i sempre enllà, i sempre més enllà, amb aquella ratlla allí baix pera saber ont acaba la terra; i allí ont acaba la terra, el cel, que's torna més ample, i n'hi ha més, i se'n veu més, i damunt de l'extesa cortina el buid més immens i més ample que puguin somniar els homes.

Aquet tros de món ve a ser la pampa. Un paisatge que no és paisatge; un desert de verd, un desert de camps, un bocí de geografia; lo que deurà ser el nostre planeta quan, a força de pluges i aiguats, s'hagin esborrat totes les montanyes, i no sigui més que una esfera, rodolant per l'eter de l'espai. Es tanta la solitut, que a voltes al lluny veieu un arbre, i no sabeu si és que hi ha nascut o que ha caigut del cel, com un bolid; veieu un *rancho* i no sabeu si allò és un niu o si són cases que van de camí. A voltes, al cim d'una estaca, veieu una òliva impassible, i us fa pensar més en la solitut; un vol d'aus, que passen com un nubol, i no sabeu on van ni lo que cerquen; un fum, al lluny, que no se sap d'on surt; i aquelles senyals de que allí hi ha vida us fan adonar de que aquell desert, encara que no s'hi vegin homes, és habitat, i fins conreuat, i us dona el fred del pensar: «Si'm perdés aquí, seria un naufreg.»

Aquet pensament creiem nosaltres que ve a ser lo que dona poesia a l'immensitat de la pampa. Si aquesta plana fos deserta, seria el no-res, seria la mort; però aquesta pampa palpita, i an aquesta palpitació dèu la seva grandiositat d'alta poesia dramatica. En aquesta plana tant gran i llisa hi passen tempestes de vent, que, com no troben aturador, hi rodolen pel damunt i l'acaben de fer més plana; hi passa la sequetat, i els cavalls i els bous van caient, i lo que abans havia sigut vida es converteix en un immens mar; i aquelles aus arrenglerades que no se sabia ont anaven es tiren damunt dels òssos com una boira de negror; i ve un jorn que'l cel s'en-

fosqueix, i aquella foscor és la llagosta, que vola a ran, i camina a piles, i que fa tornar els terroços com una pell que tremolés, i que, quan ha passat, no deixa res: ni senyals de prat, ni sospites de vida, i al mig del vent, de la fam, del desert, hi viu l'home, el centaure modern, i aquet centaure, que és l'home, és el qui dona poesia a una plana sense consol, sense visió i sense alegria.

No. La pampa, en sense l'home, no faria cap emoció. Seria un dels bocins del món més desolats, més tristos, de més gran monotonia. Una part de terra immensa, que no té montanyes, que no té arbres, que no té congestes ni siluetes, que'ls nubols hi passen pel damunt sense valls pera revolcar-s'hi, ni turons pera besar, ni pics per fumera, sense ánima no tindria consol. Aquestes llegües i més llegües que'l tren va passant a dret fil, sense un sotrac, sense un revolt, sense un recó inesperat, sense un oasis pera l'esperit, serien del tot indiferents si un no sabés que, encara que no'ls vegi, sota d'aquells munts de tapia terrosa, am quatre joncs fent-los de toldo, hi ha niat una raça d'homes que'l sofrir i la seva força n'han fet brodar una llegenda, i aquesta llegenda es la pampa.

En passem hores, d'aquesta pampa, en passem tantes, que hi ha un moment que un té'l temor de que'l tren descarrili i es trobi al mig de la via com un barco al mig del mar; però ell no para, i quant més camina, i quant més llegües passen, més un sent una angoixa extranya: l'angoixa d'arribar allí on sia, com un nedador que passa un riu i vol arribar a l'altra vorera.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXVI

El gauche

Com havem dit, en aquestes cases, fetes de fang i de palla, que's veuen enllà de la pla nura i que no se sap si són cases d'homes o nius de castor, hi vivia el gauche, l'home de la pampa, i pera saber lo que era aquest home (i diem lo que era perquè's va perdent), mentres anem enllà, i sempre enllà, obrim un llibre que'ns en havem endut.

Aquest llibre és en vers, i es diu *Martín Fierro*, i figura escrit per un gauche mateix, i com que és, tal volta, el llibre més popular que s'ha imprès a la República Argentina, com que quasi és nacional, com que no està escrit en prosa, i per això ens inspira més confiança, dels seus versos n'anirem deduint lo que fa l'home de les planures, ja que, com tot lo tipic de per tot, va desapareixent de mica en mica.

El gauche comença dient:

Aquí me pongo á cantar
al compás de la vigüela,
que el hombre que lo desvela
una pena extraordinaria,
como la ave solitaria
con el cantar se consuela.

I segueix:

Cantando me he de morir,
cantando me han de enterrar,
y cantando he de llegar
al pie del Eterno Padre.
Dende el vientre de mi madre
vine á este mundo á cantar.

I ell mateix, cantant, amb aquests versos, es descriu d'aquesta manera:

Soy gaucho, y entiendaló
como mi lengua lo explica.
Para mí la tierra es chica
y pudiera ser mayor.
Ni la víbora me pica
ni quema mi frente el sol.
. . . . . .
Mi gloria es vivir tan libre
como el pájaro del Cielo.
No hago nido en este suelo
ande hay tanto que sufrir,
y naides me ha de seguir
cuando yo remonto el vuelo.

Després d' això, veiem més el gauche que tot lo que'ns podrien contar d'ell les millors geografies. El gauche es cantador: ha nascut cantant, morirà cantant, estima la llibertat, l'estima tant, que aquesta pampa és xica pera ell, li ve estreta, té l'ambició de tenir ales,

pera volar, com les aus que passen per sobre l'immensa planura.

Després descriu el seu *rancho:*

..... Cuando el lucero
brillaba en el Cielo Santo
y los gallos con su canto
la madrugada anunciaba
a la cocina rumbiaba
el gaucho que era un encanto.
Y sentao junto al jogón
á esperar qne venga el día,
al cimarrón le prendía
hasta ponerse rechoncho.
Mientras su china dormía
tapadita con su poncho.
Y apenas el horizonte
empezaba á coloriar,
los pájaros á cantar,
y las gallinas á apiarse,
era cosa de largarse
cada cual á trabajar.
Este se ata las espuelas.
Se sale el otro cantando.
Uno busca un pellón blando,
éste un lazo, otro un rebenque,
y los pingos relinchando
los llaman desde el palenque.

Amb aquets versos, que, com se veu, no pequen de massa academics, descriu en Fierro la vida del gauche, i lo que'ls falta de metrica ho tenen tant de descriptiu, de colorit i de veritat, que l'ànima de la pampa se sent neixer de cada mot. L'esperit *criollo* va perdent-se, perquè després diu, planyent-se:

Ricuerdo... ¡qué maravilla!
como andaba la gauchada,
siempre alegre y bien montada
y dispuesta pa el trabajo...
Pero al presente... barajo!
No se le ve de aporriada.

Desde aquet vers, Martín Fierro, el gauche d'abans, el *criollo*, el verdader argentí, ja no pot viure ni a casa seva:

... Aura... barbaridad!
La cosa anda tan fruncida,
que gasta el pobre la vida
en juir de la autoridá.
. . . . . .
Y al punto dése por muerto
si el alcalde lo bolea
pues hoy no más se le apea
con una felpa de palos.
. . . . . .
Y el lomo le hinchan á golpes,
y le rompen la cabeza,
y luego, con ligereza,
ansí lastimao y todo,
lo amarran codo con codo
y pa el cepo lo enderiezan.
. . . . . .
Ay comienzan sus desgracias.
Ay principia el pericón.
Porqué ya no hay salvación,
y que usté quiera ó no quiera,
lo mandan á la frontera
ó lo echan á un batallón.....

Després d'haver cantat tant be la vida de l'aire lliure, la vida del *rancho*, la vida nomada i aventurera, no's pot pintar am colors més foscos la perdua de la llibertat. Aquell home *natural*, que mai havia tingut barreres, que allí on corria el seu cavall, allí arribava la seva patria, des del moment que se *civilisa* (si de perdre-ho tot se'n diu aquet nom) comencen les seves desgracies.

Anem seguint-lo i ho veurem.

Arriba un jorn que, mentres cantava, amb altres gauches, a la cantina...

Santiago Rusiñol Obra completa

. . . . . .
Como quizo el Juez de Paz...
se presentó, y ahí no más
hizo una arriada en montón...
. . . . . .
Juyeron los más matreros
y lograron escapar.
Yo no quise disparar.
Soy manso y no había por qué.
Muy tranquilo me quedé,
y ansí me dejé agarrar...

Què és lo que ha fet, en Martín Fierro, pera que l'anessin a agafar? No ha fet res: té de ser soldat. Què té d'anar a defensar, pera que l'agafin d'aquella manera? Aquelles terres que li han pres, que li van prenent am l'alambrat. De qui les té de defensar? De lo que'ls uns en diuen els indios i altres en diuen els naturals. Venen a pendre-li els seus camps? No. Viuen lluny, viuen tant lluny, que s'han de passar jorns i més jorns pera arribar an els boscos. Serà del gauche, lo que conquisti? Ni del gauche ni de l'indio: serà dels *rematadores*, d'aquells senyors de qui haviem parlat; dels que juguen a la *bolsa* am la terra i amb els *terrenos*.

Però deixem-lo explicar an ell mateix.

Ja és soldat. El jutge que'l du no'l pot veure:

Me había tomado entreojos
en la última votación.

Deixa el *rancho* completament buid:

A mi china la dejé
medio desnuda aquel día.

Se l'enduen a la frontera:

Aparcero: si usté viera
lo que se llama Cantón!

Vol planye-s, i veu tot seguit que:

... a uno que se quejó
en seguida lo estaquiaron,
y la cosa se acabó.

Vol planye-s més, i també veu que:

Lo mesmito que en Palermo,
le daban cada cepiada
que lo dejaban enfermo.

I dona aquet crit, eixit del cor:

¡Y qué indios ni qué servicio!
¡No teníamos ni cuartel!...
Nos mandaba el coronel
a trabajar en sus chacras,
y dejábamos las vacas
que las llevara el infiel.

L'*infiel*, o l'indio, per fi el troben. I tant si el troben! Veiem-ho com el troben:

Tiemblan las carnes al verlo
volando al viento la cerda.
La rienda en la mano izquierda
y la lanza en la derecha.
Ande enderieza abre brecha,
pues no hay lanzaso que pierda.
Hace trotiadas tremendas
dende el fondo del desierto.
Ansí llega medio muerto
de hambre, de sé y de fatiga,
pero el indio es una hormiga
que día y noche está despierto.
Sabe manejar las bolas
como naide las maneja.
Cuando el contrario se aleja
manda una bola perdida,

Santiago Rusiñol
Obra completa

y si lo alcanza, sin vida
es siguro que lo deja.
Y el indio es como tortuga
de duro para espichar.
Si lo llega á destripar
ni siquiera se le encoje:
luego sus tripas recoje
y se agacha á disparar...

Aquesta lluita del gauche i l'indio, seguint el poema, és verdaderament ferestega. El pobre gauche no dorm, no menja, s'anyora, no pot més. Ha estat tres anys lluny del seu *rancho*, de la seva llar, del seu *ombrí*, i

Andábamos de mugrientos
que el mirarnos daba horror.

Les serps, els mosquits, les aranyes, *el bicho colorao*, totes les plagues dels tropics el tenien mort de torments.

En mi perra vida he visto
una miseria mayor.
Yo no tenía ni camisa,
ni cosa que se parezca,
mis trapos sólo pa yesca
me podían serví al fin...
No hay plaga como un fortín
para que el hombre padezca.

I, no podent més, deserta.

Deserta, se'n va a casa seva, després de correr jorns i més jorns per aquells deserts sense consol, tenint solsament per guia la lluminaria de les estrelles, el volar de les aus de pas i l'instint d'orientació, i al ser a la vora de *su cueva*... no troba

... ni rastro del rancho.
Sólo estaba el taperal!

I jura...

... En esta ocasión
ser más malo que una fiera:

Des d'aquell moment en Martín Fierro va a les *cantinas*, a les *pulperías*, i beu, i s'emborratxa, i mata, però sempre am coratge i am noblesa, i els seus fills, abandonats, acaben per anar a presiri, i d'allí a la ventura, i an aquell pobre fill del desert, l'amic del cavall i de la pampa, els homes moderns el destrueixen, perquè fa nosa en aquella terra, que era de tots i no volen que ho sia; perquè han d'arribar gent d'Europa que tenen gana de fer-se rics; perquè'l gaudir de llibertat, traient la llibertat es cura; i per aquesta hipocresia que se'n diu avençament, que és sols un joc de donar-se empentes, pera treure els uns i posar-hi els altres, però sempre en nom de la justicia, dels drets de l'home i d'altres *macanas*.

El qui treu el gauche és l'immigrant.

I és felís, l'immigrant? preguntem.

No hi ha versos que ho diguin clar, però hi ha prosa que ho explica.

Ho veurem en l'altre capitol.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXVII

El gringo

El gauche modern és el *gringo*, i el *gringo*, aquí, vol dir l'extranger.

Aquesta pampa que anem passant, segons es desprèn de lo que havem vist, ja quasi's pot dir que no és *criolla*, o que no l'habiten els *criollos*. El vell *rancho*, la casa de fang, am sostre de joncs i pells de bou, s'ha anat esborrant de mica en mica pera fer lloc als nous pobladors que han anat venint de tot Europa. El vell poble nomada ha anat enllà, a cercar noves pastures pera les remades de cavalls, pera fer lloc als homes d'arada.

En el cotxe en que caminem, un vell de sixanta o de setanta anys, magre i barbut i colrat per les soleiades que cauen en aquesta terra, de des del *Chaco* a la *Patagonia*, se'n plany, dient-nos:

— *Yo le garanto* que'l gauche criollo va perdent-se, per no dir que ja no existeix. Jo n'havia sigut, d'aquests gauches, encara que'm vegin vestit amb aquesta roba que ara ens

Santiago Rusiñol Obra completa

envien de les *gringuerías* anonimes. Jo he nascut en un d'aquests *ranchos* d'aquest *Martín Fierro* que llegeix. De noi, fa molts anys, havia dut *poncho* i *chiripá*, havia estat *vaquiano*, havia *voleado* cavalls; el meu *pago* era la planura, en aquesta pampa, que era nostra. *Yo le garanto*, això sí, que la vida, la nostra vida, no era poltrona ni adormida. Com que no teniem camins, tot arreu ens era patria; el sol de jorn i els estels de nit ens senyalaven les fites, i són fites amples, els astres! Allí ont hi havia verdor, allí corrien els cavalls, i nosaltres amb els cavalls, i com que la verdor era tant gran, ells tiraven per allà on volien, i caminant estimavem, i cantavem, i ens casavem, y viviem, i la terra ens rebia de grat, perquè no anava cansada, perquè *yo le garanto*, senyor, que sap conèixer qui la trepitja!

» Ara... ara...—ha continuat dient—...*¡qué pucha!*... ha vingut el *gringo* i li rosega fins les entranyes. El *gringo*, com que ve de lluny, com que no hi ha après de cantar, com que no hi ha pogut estimar, com que encara no hi ha tingut fills, que'ls hi hagin pres pera durlos al *Chaco*, com que, si be la rega am llagrimes, els ulls li miren cap al seu poble, lo que vol no més és expreme-la i *mandarse mudar* aixís que pugui. La terra, aquesta terra nostra, am les màquines que ha dut la rasca amb ungles de *fierro*, la sembra, la deixa, se'n va al *boliche*, i quan és hora de cullir hi torna, am tota indiferencia, pera acabar-la d'expremer be. El *gringo*, aquí, ve a ser la màquina. Aquesta estripa planura, mossega arbres, escorxa terres: la llagosta amb engranatges, que estisora com una plaga. I no estima res,

aquest *gringo;* no estima el *rancho,* no estima el desert, ni la solitut, ni res! Ni un arbre ha deixat! Ni l'*ombrí* respecta! Diu que la llenya de l'*ombrí* no serveix ni pera cremar, i de un a un van caient tots! L'*ombrí* no crema, és veritat, però si no crema escalfa el cos, i fa ombra, i estimem l'ombra, i el benestar d'aquesta ombra no més el gauche sap comprendre-l. Sense les branques d'aquest arbre els *payadores* no farien cançons, i a nosaltres, *yo le garanto* que les cançons ens aconorten.

»I tot per què? —va seguir dient. —Diuen que això ens enriqueix. I què'ns té d'enriquir, *soneja!* A qui enriqueix és als *estancieros!* I els *estancieros* de tot lo món, si no són *gringos,* quan menys... *gringuejan!* Això, d'aquí... jo ja no ho veuré, no serà un desert, ni una plana: serà... una taula parada, am l'*estanciero* a cap de taula, els peons *gringos* tot a l'entorn, i a nosaltres, els gauches que quedin, ens tiraran les engrunes.

»I sinó, miri, *pucha!* Vagi mirant, —ha dit, amb els ulls plens de llagrimes i allargant el braç per la portella. —Això ja no és la nostra terra... És... una fàbrica de blat... que l'enviem a la *gringuería...* Els gauches ja podem morir-nos!»

Havem mirat, i, realment, el troç de pampa que passavem era l'infinit llaurat, sense un sol arbre, ni un sol plançó, ni una senyal d'haver-hi hagut herba. Coms ens deia el pobre vell gauche, la màquina hi havia passat com una immensa ganiveta i havia fet net de tots els destorbs que puguin embellir la terra. Perquè no's malmetés una espiga havien dallat totes les flors. Aquell raser era'l graner

del món, però la màquina de llaurar havia colgat la poesia.

Havia colgat la poesia, però hi havia de viure l'immigrant. Aquell *gringo* vingut d'Europa que haviem vist desembarcar en les cases d'immigració, podrà morir-s'hi d'anyorança, en aquestes planes desolades que ell acaba de desolar, però no té més remei que viure-hi! De lluny en lluny es veuen unes fustes, amb una teulada de zenc, com un vagó de mercaderies del que n'haguessin tret les rodes i l'haguessin deixat al mig del terrer; doncs aquell caixó és una casa, i dintre les fustes hi viu el *gringo*. Ni una planta a l'entorn, ni un hortet, ni quatre fulles de verdor, ni un plançó pera anar-hi a cantar els centenars d'aus que passen indiferents i sempre enlaire, perque no tenen ont aturar-se; res enlloc; el vagó desert, i si no fos perquè a l'entorn la terra és un xic més trepitjada, ningú podria sospitar que hi hagués homes prou malhaurats que poguessin resistir tanta tristor d'anyorament, de desamor i d'absencia de tot lo que hi ha a la terra pera alegrar una engruna de vida.

Doncs aquells vagons, amb el temps es tornen pobles, en aquesta America. El jorn que n'hi ha dèu d'arrenglerats, com un tren de mercaderies, i se n'hi posa un rengle al davant, és un carrer, i dos fan un poble. Aquelles cases a ran de terra s'aniran extenent en quadricula; després faran una escola i s'arrenglerarà am les cases; un *boliche*, o una *cantina*, i s'anivellarà am l'escola; s'hi aplanarà una estació, i tirant enllà i sempre a dret fil, potser no trigarà gaires anys a ser una població importantissima.

Això sí, abans no hi arribi, per depressa que fassi el camí, s'ho haurà ben guanyat de tristor. Quan varem escriure *El poble gris*, ens crèiem que no hi havia res tant *neutre* i descolorit com un poble gris; hi ha pitjor: hi ha el poblet de *quadratura*. Totes les cases a rengles, am la mateixa fatxada, am la mateixa proporció, la mateixa alsaria, la mateixa amplaria, amb aliniació de cartipas, de pauta, de rail, de falsilla; amb aquell encapsament d'igualtat desesperadora; amb aquella uniformitat de tendes com nois de l'hospici; amb aquell orde de quartel i numeració de seminari! Si el que ha vist, quan era noi, un bocí de mar blavejant al peu de la porta de casa seva; o un campanar voltat d'orenetes, sobre'l teulat dels pares; o ha viscut en un carreró que s'enfila montanya amunt, cercant un xipré que hi ha al cim; o ha vist una vall als seus peus brodada d'hortes i sembrada de flors, no passa la vida plorant-ho, com el gauche la seva pampa, ja quasi no ho és, de *gringo!*

Si ho fos, les terres llaurades, am ratlles fins a l'infinit, pera regar-les no hauria de ploure. N'hi hauria prou am les seves llagrimes.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXVIII

Rosario

Les tanques es van espesseïnt; es veu alguna xemeneia, trobem rengles de vagons, desvios, guarda-agulles, més vagons, una estació, i sense un sotrac, sense una torta, sense pujar ni baixar, a dret fil i a peu pla, ens trobem a dintre de Rosari.

No sé qui deia que'ls rius eren tant inteligents, que sempre anaven a passar allí ont hi havia les ciutats. Doncs no sé què ho dèu fer que aquí, en aquesta pampa argentina, sempre la plana va a parar allí on construeixen les ciutats.

Rosari és pla, és tant pla, que si vessessiu, per provatura, una galleda d'aigua al mig, no sabria cap aon escorre-s, i si hi vesseu un foraster, li passa lo mateix que a l'aigua: si anirà a l'esquerra o a la dreta, comença a voltar la quadra, i s'enquibeix allí on li toca com una bola de ruleta.

Què és, doncs, lo que distingeix Rosari entre l'igualtat d'aquets pobles?

Mirem d'indagar-ho, si ens és possible.

Aixís com hi ha viles que viuen d'una font d'aigües termals, o sulfuro-sodiques, o sodi-sulfuriques, o magnesi-carbonatades, o carbonato-sifon-gaseoses, Rosari viu de trenta grans fonts que ragen an el Paranà. Aquestes fonts són fonts de blat, i tenen de gruix com el cos d'un home. De tota l'immensa plana que havem passat venint cap aquí i de les que no travessarem mai; del fons de llegües i més llegües; de milers de *chacras* i més *chacras;* en vagons, en trens, en carros i en carretes, el blat va venint a Rosari; aquí s'apilota en uns munts que són les soles montanyes que's veuen en aquesta terra; dels munts, en reguerons, o com sia, va a parar als grans magatzems; dels magatzems als *elevadors,* dels elevadors als *xucladors,* dels xucladors als catufols; i puja per aquí, i passa per allà; ara passant per destriadors, que'l trien i li treuen la broça; ara duent-lo en unes cintes que'l passegen per galeries; ja gronxant-lo i tornant-lo a vessar, o relliscant-lo en montanyes russes; per fi va a parar a les mangueres, i de les mangueres surten les fonts, i de les fonts als barcos, que'l reben com gegants d'acer insaciables que, omplint-se els ventres de gra, el paeixen sobre les ones i van a totes les viles del món, a tornar-lo a treure pera fer farina.

Compteu: vint fonts, o trenta, o les que sien: trenta fonts com el cos d'un home que ragen pa de dia i de nit, si és la riquesa de tot un poble!

Rosari es pot dir que s'ha fet de llonguets i de pans de sis lliures, i com que no hi ha res tant sanitós com el nostre pa de cada dia,

Santiago Rusiñol
Obres completes

per això s'ha fet el miracle de que una ciutat que fa cinquanta anys tenia vuit mil habitants, avui en tingui doscents mil; que una ciutat que en aquella epoca estava cercada d'indios, avui l'omplin comerciants (lo que és un gran millorament); que un poblet dels de tren parat avui sia la segona capital d'aquesta Argentina.

Sense'l pa, o el blat, o les fonts del moll, no tindria els carrers que té, drets, és veritat, però entarugats de dalt a baix i am *subsuelo;* no tindria hermoses tendes, que vènen de tot i un xiquet més; no tindria bons casinos, escoles, borsa, parc, passeig amb arbres, teatres grans (encara que no plens), cases am botiga i dos pisos (que és com si a Europa diguessim sis); no tindria, sobre tot, l'aspecte d'una ciutat que va enriquint-se a corre-cuita, i progressant ensemps que enriquint-se.

Els homes, per mor del blat, són actius, són vius i són inteligents. Són d'aquells homes que admirem (per lo lluny que està dels nostres gustos) que van am llibretes, que apunten, que saben els cambis, que fan números, que veuen un rengle de xifres i amb un cop d'ull ja l'han sumat; que'ls expliqueu un negoci i no més amb una orella l'entenen; que veuen un sac de forment i endevinen els grans que hi ha dintre; que passen el *Major* i el *Diari;* que no saben a l'hora que mengen però saben els barcos que arriben; que la roba els fa flaire de xeixa; homes que fan moure les saques com qui fa moure batallons; que calculen les anyades com els oracles de la Grecia, i que juguen amb aquest blat com qui juga a la barrotada.

Perquè així com, abans no s'embarca, té de passar per tants catufols, també li toca passar pels llapis de tants jugadors, que—pobre blat!—quan arriba a Europa, si no fos que és santificat, de tant fer-lo anar i venir semblaria cartes de taverna. Aquest el compra i aquell altre el ven; l'un el gira i l'altre me'l regira; l'*estanciero* hi juga amb el marxant, el marxant amb el graner, el graner amb el comerciant, aquest am l'altre, l'altre amb aquest, i passant i jugant tothom viu: el camiser, el corbater, el sastre, la modista, el betes-i-fils, els hostals, els cafès, l'apotecari, els metges, els advocats, els notaris, tothom viu d'aquest gran blat, d'aquests reguerons de la pampa, que'l duen de per tot arreu i el vessen per les fonts vivents!

I mentres hi juguen menos mal. Lo terrible és quan l'acaparador A, combinat amb el B i amb el C, arramben am totes les fonts, i, per la força del deu Trust, van als molls i tanquen les rescloses. Molts cops a França o a Espanya el pa s'encareix, i ningú sap perquè, i tothom se plany; i no saben que'l mal ve de lluny: ve d'un David o d'un Isaies que allí a Rosari agavella saques; moltes voltes el poble crida en una encontrada d'Europa i té la malaltia a America, i molts cops, mentres aquí fermenta, allí és esperat com el mannà. L'acaparador també és una màquina: una immensa bascula mecanica que no respon si tiren miseria al foradet: pera que ragi hi tenen de tirar ganancia.

Sia com vulga, aquí tenen pa, i ditxós el poble que té pa, quan n'hi ha tants d'altres que no'n tenen!

Es clar que, com s'ha dit tants cops, no sols de pa viu l'home. Això ja se sap, i estic segur que'ls rosariencs se'n fan carrec, i ho pensen, i fins ho mediten, si la febre del negoci els dona temps pera meditar-ho, però mentres tant ells van fent-se rics; i segur que pensen: «Després, veurem. Primer és el cos, després vindrà... lo altre; anem pel ventre: el cor ja té espera. Omplim els graners, acurullem-los, que així que arribi l'istiu, be prou que vindran les cigales!»

Això pensen els rosariencs, a judicar per l'absencia d'art, i sobre tot de les arts plastiques, que manquen en una ciutat que té dos-cents mil habitants; i com que, segons com se mira, tothom en aquest món té raó, el que escriu això no els farà la contra.

Més aviat pensem que ells guanyaran. Que l'home tip, si sap païr be, és capas de fer moltes coses, i el que té gana no més en sap fer una: badallar pera moure la boca.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XXXIX

Els cavalls de la pampa

Sortint de Rosari ja se sap: una tirada més de pampa; i una tirada, aquí, vol dir, sense rebaixar-ne res, de dues a trescentes llegües.

Abans d'anar enllà anem a una *estancia* (les grans propietats del país democratic, ont hi ha propietari que té cent llegües de terra am tota la democracia). I de tot lo que veiem, lo que'ns crida més l'atenció són els cavalls, d'aquesta pampa.

El cavall, aquí, com sap tothom que té un xic de geografia, ha estat la vida d'aquesta terra; l'amic del gauche i de l'immensitat, i el poblador del desert. Si no hagués sigut pel cavall, aquet país que travessem no s'hauria pogut explorar; sense ell, ni els indios haurien vingut a la vora de Buenos Aires, ni l'espanyol hauria anat fins als boscos on se cria l'indio, l'agricultura n'hauria patit, el gitano també, i l'Argentina seria un mapa que no tindria més que costes.

Això ho sap tothom, però lo que no's creu, fins al moment que s'han pogut veure, és la simpatia que inspiren aquets cavalls, que'n direm de plana.

El cavall que's veu per tot lo món té cara de penes, d'angoixa, de bondat i de resignació. Sia de carro o sia de cotxe, sembla que dugui l'esclavitut a les teulades de les anques i a l'expressió de les orelles. Té un mirar trist, un posat sumís, un caminar reglamentari de corredor de curses a peu. Si li carreguen pes, el porta; si el fan anar als toros, hi va; si no li donen menjar, no menja, i si no li donen beure, no's queixa. De tant obeir s'ha tornat masell, no del cos, sinó de la voluntat, i arriba un moment a la seva vida que treballa tant d'esma i sense dalit, que si quan du un cotxe al darrera el cotxe se li desenganxés, aniria corrent del mateix modo i no podrien deturar-lo.

El cavall de la pampa (l'antic cavall, perquè la civilisació ja me l'ha començat a *remontar)*, no s'assembla de res al seu colega. Primerament es deixa els cabells: el cavall de la pampa porta lo que vol: si li surt pèl als peus, porta mitges; si l'hi surt a la cara, du patilles; si li agrada anar vestit, es deixa un trajo de llana, que se'l muda una volta a l'any, més per luxe que per altra cosa. Després és del color que vol: ni *bayo,* ni *tordo,* ni *castaño.* Si li ve be d'anar clapat, es deixa unes clapes a la roba que no més se les entenen entre ells; si vol un capritxo de color, es torna gris perla, gris de forro, groguenc de *mate,* sepia de fulla, blanc d'aigua terbola, negre de fang o la tinta que ell i els seus pa-

res saben no més d'on prové i on l'han anada a cercar; les orelles les porta dretes, com si hi dugués forro de goma, i les té amatents a girar-les com un panell de campanar; sap tombar els ulls vers on se sent soroll, am vivor de moviments que sembla que li han de dar la volta; té la coça a punt i en fa ús, per mica que'l contrariin, i en els posats, i en el caminar, en la manera de treure-s les mosques i de treure-s l'home del damunt, a cops de peus, de cap i de coll, a dentellades i a tamborelles, es veu que's fa carrec de que és lliure i que estima més la llibertat que l'Espartero o que en Garibaldi.

Tant és així, que pera agafar-lo i poder-li posar cèdula (que és la marca del proprietari) l'home ha hagut d'inventar el llaç i valer-se de cavalls *esquirols* de la mena civilisada, i ho prova que, si be l'agafen, i el munten, quasi el dominen, és segons com i am medis ilicits.

La lluita pera muntar-lo és terrible. El *peó*, així que'l té enllaçat, se li apropa com pot i de la manera que pot (perquè qualsevol diria que té vint cames pera defensar-se, i si no reb de la una reb de l'altra), el lliga de cames, l'ageu i prova la garrotada. El cavall no diu res i aguanta; aguanta tant, el pobre cavall, que molts cops es cansa primer el qui pega que'l qui reb; després arriba un altre peó, després un altre fa un bot, s'agafa a la crin i el munta al pèl, i la carrera que emprenen no més es pot comparar a les que'ns expliquen dels cavalls d'Atila. No hi ha prou pampa pera ells. L'Argentina els sembla estreta i ni el vent del desert els atrapa. El ca-

vall corre, sí, però no's doma, i és que mentres pot galopar no's dona per dominat. És ell mateix amb un pes damunt; és ell, que ha crescut i s'ha tornat Centaure; se sent empenta en lloc de destorb; se sent amb ales en comptes de regnes; encara's creu més lliure que abans, i pera aturar-se tenen de caure ell i el gauche d'una sola peça, pera tornar-se a alçar tots dos, o quedar en un munt tots dos: morint-se l'un moriria l'altre.

Però l'home modern, que ho ha conegut, i sap que la llibertat és bona pera ell, però no pera'ls cavalls, ni pera tot lo que li ve be, pera domar aquesta bravesa s'ha valgut de lo que's valen tants pera amansir els cors més durs: de la teoria de Darwin de reproducció de l'especie..., de la perdició de l'home..., o, diemho més clar: de l'amor. Lo que no podria fer a la força ho fa cambiant la raça. «El cavall és brau,—s'ha dit—però l'euga ho és bon xic menys, i per molt que estimi la terra, i la familia, i la pampa, i els seus companys de planura, si li feu passar davant dels ulls cavalls de races forasteres, que tinguin més bona planta i no tinguin el genit tant viu, ella se n'anirà a la planta: que'l *femení*, davant d'un bon *garbo*, d'uns lloms sapats i un mirar enternit, no mira nacionalitats, i tots els mascles li són patria.

L'home modern ha fet de... contractant. Ha cercat els cavalls normands, de més espatlles i de pèl més lluent; ha cercat els cavalls anglesos, de cames més primes i de coll més llarg, i ha dit a les eugues: «—Aquí els teniu: raspallats, lluents, eixint del barber, am modals francesos i aire anglès. Com podeu com-

Santiago Rusiñol
Obra completa

parar aquest aire, ni els posats de gentilesa que tenen aquests extrangers am l'aspror dels vostres indios: escabellats, bruts i am flaire d'herba? Quin atractiu poden tenir, oh eugues! els vostres marits, que us donaran fills clapats com panteres, al costat d'aquests cavalls-*padres* que quasi saben de lletra, i juguen al golf i al tennis, i van pentinats, i duen *sobretodo?* De quin tint tindreu la descendencia, amb aquest mostruari de colors que tenen els vostres companys? No us en donarieu vergonya, eugaces analfabetes, de triar aquesta clapadura, en lloc d'aquests minyons *gringos,* tots iguals, del mateix color, i grassos, i musculats, i tots am la clenxa al mateix lloc? I l'euga... gaucha..., com que a la fí és euga, i a tota euga de tot arreu li agrada la roba a la moda, i a falta de la roba la pell, decantá els ulls a l'extranger, i qui diu els ulls diu l'intenció, i per medi de l'amor, creador de totes les coses, hi té familia, i adeu, raça, adeu, patria, i adeu, llibertat! Els nois *potros* ixen més mansos, els néts *repotros* encara molt més, i a la quinta descendencia, en comptes d'haver-los de muntar per sorpresa i caigui qui caigui, arriba un moment que s'hi asseuen pera que'l domador no's cansi.

L'home d'Europa, per l'enginy de la passió reproductiva, ha acabat per civilisar-los, i com a bon civilisador, els ha dut els dos estaments que formen les classes modernes: els que no fan res i els que treballen. Si l'euga ha tirat per l'anglès els nois portaran genolleres, cabeçada de llana fina i mantell am cinturó; tindran un pis pera ells tots sols, criats,

menescal, guanter, pedicur, bogadera, cuiner, planxadora i pentinadora, i no més tindran de correr els diumenges a la tarde, duent un potxinel·li al damunt, pera que l'amo's jugui la pampa on vivien els seus besavis; i si li ha donat per la Normandia, els seus fills, de potes gruixudes i d'espatlles de lluitador, aniran a tirar un carro curullat de saques de blat, i com que seran forçuts, quant més pes duran al damunt, més pes els voldran fer portar, quant més fassin el valent, més expremeran el coratge; i fang per aquí, i polsaguera enllà, ja se'ls haurà acabat la planura; uns i altres viuran a casa, però el seu poble no serà el d'ells: els arcabots de races noves els hauran tret el llinatge.

Comprenc que's defensin, els cavalls. Comprenc que mosseguin, que tirin coces; que, si tenen quatre potes, les fassin servir totes quatre pera defensar la llibertat. Però no podran res, pobres cavalls! La civilisació es val de tot, fins de la farsa i de l'hipocresia! Va a la seva i res la detura: ni la bellesa, ni l'amor, ni el crit de la terra, ni el plorar del vent! L'internacional és un ram que, pera complir be la seva missió, no mira besties ni mira persones; amb això, cavalls de la pampa, despediu-vos de la pampa: us tenen de posar l'uniforme més lleig de tots els uniformes: l'uniforme de l'igualtat de les coses vulgars i tristes.

Vista l'*estancia*, doncs, anem enllà. Llegües i més llegües de tornar a correr, pera arribar a Santa Fe al fer-se vespre.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XL

Santa Fe

Així com hi ha homes que pel seu posat, pel seu no se sab què, són simpatics a primera vista, lo mateix passa am les poblacions. L'estació, el primer passeig que's troba, les primeres cases, el color o la netedat de les primeres parets que's veuen, fa que un poble, ja d'arribada, sia més o menys agradable, un se'l miri am bons ulls o am mals ulls, i que'n formi una opinió, opinió que pot cambiar-se am l'estada i el repòs, però que, de moment, aquella és la bona.

Santa Fe és simpatica tot seguit. No seran les siluetes, perquè la ciutat és plana com totes les de l'Argentina; no serà l'irregularitat, perquè també és de les de quadratura; ni l'urbanisació dels carrers, perquè ja ens hi havem acostumat; ni la netedat, que domina arreu; ni les cases baixes de sostre, ni les botigues, que són com per tot; ni que tingui un hermós teatre, escola de dibuix, cafès..., etce-

tera...; serà, potser, que, a més de tot això, a la ciutat li falta molt d'això... que, avesats al trasbals d'angoixa que fa moure les que havem vist, aquesta no's trasbalsa tant; que entre'ls rengles de les cases atapaïdes i regulars aquí s'hi troba, de tant en tant, una tapia sense estucar, am les branques de taronger que surten damunt de les parets, burlant-se de la disciplina; que'l riu, aquí, encara no és port, i té voreres i camp pera extendre-s; que en els patis, estucats, s'hi permeten testos am flors, i que les flors no són de llustrina; y, sobre tot, i més que res, perquè'l poble té un xic d'historia, i que de l'historia en queden cases que ja comencen a tenir patina, i places que comencen a tenir herba, i coses que ja tenen records, i en un lloc com aquesta America, que tot és fet del dia abans, al trobar-ne de més enrera sembla que'l cor s'eixampli al veure-les. La pols d'una mica de ruïnes és tant necessaria a l'esperit, com l'hidrogen, l'oxigen, i altres substancies que, segons diuen persones que hi entenen, amb elles soles n'hi ha prou pera viure.

També hi pot molt, pera respirar-les, trobar un bon guia espiritual, que us porti on s'han de respirar, i aquí hem tingut la sort de trobar el cicerone més culte, més afable, més inteligent i més artista que pugui trobar el foraster que viatgi sensacions. Aquest guia és en Rosas, l'intendent, home que, podent *posar*, no *posa*, com tants companys de carrera de la seva mateixa terra; que, sabent molt, no s'hi fa veure; que, havent viatjat, no se n'alaba; que, coneixent tota l'Europa, estima tant el seu poble que'n voldria fer un jardí pera'ls

ulls i pera l'inteligencia, i aquest guia és qui ens ha dut a veure lo que no ensenyen gaires guies, pel sol motiu de que no ho saben veure.

Ell no ens ha ensenyat camps de cultiu: ens ha ensenyat paisatge i Argentina; no ens ha ensenyat fatxades de cases d'homes que han fet la fortuna a corre-cuita i a cops de punys, i no han tingut temps de tenir bon gust, sinó recons daurats pel sol; no ens ha dut allí ont hi havia *chacras*, sinó allí ont hi havia flors; ni ens ha ensenyat l'America rica, sinó allí ont eixien poncelles que podrien florir més endavant; ni allí ont el riu anava encaixonat, sinó on corria lliurement; ni allí on se feien discursos, sinó ont hi havia mans pera estrenyer. Amb ell havem seguit llocs solitaris, on l'herba surt al mig de l'empedrat, i els cotxes no hi passen, i els homes no's trepitgen, i s'hi sent tocar les campanes; havem anat a esmorzar al camp, on no se senten els fonografs, ni els gramofons, ni les eines malignes, i els aucells venen aprop a cantar sense maquinaria; hem anat a la vora del riu, a mullar-nos els peus a la sorra, sense ribes, ni carenes, ni matxines; hem vist relliscar en l'aigua barcos que no eren de cinematograf; i places desertes, i fatxades velles, i arbres florits, i tot això ha estat tal repòs pera la nostra ànima, cansada de jugar a quadres i a simetria, que an això devem, més que a altra cosa, aquest consol de desviament que'ns ha proporcionat l'amic Rosas.

I, més que res, li devem l'haver-nos portat a veure el convent de Franciscans que's troba en aquesta ciutat i que és un oasis d'America. Figureu-vos un convent que, encara que no

Santiago Rusiñol Obra completa

és molt antic (del segle disset), voltat de tanta cosa nova, és una cosa venerable. L'estil és entre mozarabe i plateresc, però aplicat a les colonies. Lo que a Espanya era pedra, aquí són maons, i lo que allí són maons, aquí és estucat. El claustre, sobre tot, és magnific, no per lo gran, ni per lo sumptuós, sinó pel seu reculliment, la seva flaire, i la poesia. Al mig, un pou; al voltant, tarongers; a terra, caminets brodats, i al voltant, els arcs, les columnes, les cornises i els capitells, en lloc de pedra, són de fusta, com si haguessin agafat un claustre de l'Albaicín y l'haguessin dut en carabela a fer una colonia mistica, com qui porta un bocí d'Espanya, amb els seus records i la seva historia, i el plantés com una tenda en aquestes terres tant llunyanes.

Aquí hi viuen frares; uns missionistes que, si els cremadors de convents els poguessin veure en aquest medi, tant solitaris, tant ascetes, al mig d'un mon tant materialista, crec que apagarien el foc. Un d'ells (crec que'l fundador), Sant Francesc Solano, conten que convertia els indis cantant-los versos amb un violí, i avui, que'ls nord-americans *converteixen* als pells-roges a tocs de winchester i a cops de sabre, i al *Chaco* a cops de sabre i llança; els inglesos, al Transvaal els convertien a cops de canó, i els belgues a cops d'una tralla que'n diuen civilisació, és tant extrany saber d'un sant que predicava am versos i musica, que si el lloc no fos simpatic aquest record ja ens l'hi faria.

En el món encara hi ha tants indis que van vestits de senyor, que aquest sant ens ha fet pensar que'ls que van pel món fent come-

dies, i recitant versos, i pintant quadros, potser fan més bé que'ls fusells, i això, i lo que havem descrit, potser sia el motiu principal de que una ciutat semblant a les altres, quadrada, dreta i rectangular, per medi d'un amic sincer, inteligent i bondadós se'ns hagi fet més agradosa.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLI

El riu Paranà

El riu Paranà que veiem aquí, en la ciutat de Santa Fe, porta les aigües del cor d'America, i, passant per terres immenses, neix al Brasil i va a l'Atlantic.

El riu Paranà és un riu del qual no'n pot tenir una idea el que no l'hagi vist d'aprop, tant ample és i tant majestuós. Mirant d'una vorera a l'altra, allà al lluny es veu com una ratlla que quasi be no's distingeix, i aquella ratlla és una illa; al darrera de la illa hi ha una altra branca; enllà de l'aigua, més illes; enllà de les illes, segueix el riu, i sempre enllà, fins a l'horitzó, que va reculant quan un s'hi apropa; és un llac immens que va baixant, com si's vegés rodolar el món: una planura que rellisca.

Lo que'l distingeix també és el color, que no s'assembla a cap més riu dels que nosaltres havem pogut veure. Es d'un verd blavós i d'un gris groguenc, que, no podent-ne donar

Santiago Rusiñol Obres completes

una idea, lo mellor es dir: color de Panamà. Els espanyols li van posar «el Plata», però, en cas de semblar-se a la plata, seria barrejada am fang, amb or i amb espurnes de marbre; i si algun record en pot tenir, és el color mate de la seva aigua.

Perquè el Paranà té una cosa que tampoc l'haviem vista mai, i és que és un riu que no reflexa. Si ho gosessim a dir, diriem que'l Paranà té idees propries, que va a la seva, que no mira res, que segueix el curs sobirà, orgullós de sa grandesa i convençut de sa missió, i que passin nubols, passin blavors, que'l cel s'emboiri o que s'aclareixi, ell ni somriu ni s'enfada; sab que'l seu camí es anar al mar, i no's distreu de res ni pera res; a pas solemnial, i segur de no trobar resistencia, segueix el seu curs invariablement, apartant tot lo que'l destorba, sense un sotrac i sense una onada.

Lo que fa és creixer i inondar-ho tot quan l'inflen les pluges dels tropics, però tampoc és a torrentades: és extenent-se, és eixamplant-se, és colgant illes i omplint planures. Arriba un jorn que, sense remor, com si anés extenent els braços, el arbres comencen a cobrir-se, les terres comencen a desapareixer, les voreres i les platges a fondre-s, i és que'l riu necessita lloc, i al necessitar-ne, i al pendre-se'l, ho fa amb un ritme tant suau, que no sembla que l'aigua pugi, sinó que és la terra que baixa; que no és ell el que avença, que és la plana que recula al veure-l aprop; que no pren lloc, sinó que'l perdona, com dient-li: «Feste enllà, que jo passo; t'he deixada en sec un quant temps, però ja que tens l'atreviment de voler

sembrar en els meus dominis, segueix-me al mar i no'm destorbis.»

I anant al mar s'endú *Camelotes*, que són illes senceres que neden; i se les endú damunt del llom com si s'endugués una palla.

D'aquestes illes n'hi han algunes que venen del fons de boscatges que encara no ha trepitjat l'home; d'aquests tropics impenetrables ont hi ha totes les malures, tots els misteris i tots els enigmes; d'aquest refugi de les feres, de les lianes i els llacs fangosos. Van avall quietament, i lo que l'home no ha pogut veure, el riu hi ha anat hi ho porta als braços. Algunes són un carregament de serpents de totes les races i de totes les metzines ajuntades en aquell vaixell; altres, canoes de plantes d'ombra que no havien vist mai la claror; altres, lligams d'arbres ignorats; algunes són toies de flors de solitut i de febre, i totes troços de selva d'un món desconegut que passa, que, si arriben a tocar en terra, o sembren el mal allí on s'aturen, o deixen llevors misterioses de plantes desconegudes.

Però el riu no'n sab res, i va relliscant, i aquest relliscar eternament, sense un sotrac ni un respir; sempre igual, de dia i de nit; sempre amb aquella quietut d'aigua que baixa condormida, com portant-se a sí mateixa; tenint per platges l'ocre de plata d'un pla de terra groguenca, separada sols per una ratlla, que ni és aigua, ni és terra, ni és cel, deixen el cor aturat com si se li hagués acabat la corda, i fan sentir una bellesa nova: la bellesa que'n podriem dir del nu del planeta, de lo plastic del món i del naixement de la forma. Allí comencem a entendre perquè en l'im

mensa Argentina tots els carrers han de ser drets i totes les cases llises. El riu Paranà'n té la culpa.

En té la culpa, però hi té dret. Hi té dret pel seu prestigi; per la seva grandiositat; perquè sab lo que's fa i lo que vol; i quan té de donar una corba pera embelliment de la terra, la dona graciosament, perquè és obra de la Natura, i perquè des de la Lluna, o be des del planeta Març, el poden veure bellugar com un floc magestuós, si és que allí enlaire ens miren passar. El Paranà és de les poques coses que's podrien ensenyar als forasters dels altres astres si un jorn vinguessin a veure-ns.

Damunt d'ell ens embarquem, en un vapor mig carn i mig peix, i ens en anem a la ciutat que ha donat nom an aquest riu, o que'l riu ha donat nom an ella: a la ciutat de Paranà.

El riu tampoc fa cas del barco, i ens fa lloc perquè no ens dona importancia. No més amb un cop d'espatlla ens tiraria a l'altra banda; però ell és tant gran i el barco es tant xic, que ni tant sols li fem pessigolles damunt de la pell platejada. Travessem un braç, i trobem una illa amb els arbres que no gosen creixer, perquè saben que, un jorn o altre, el Paranà se'ls té d'endur. Trobem un altre ramal, tant ample, que l'altra vorera de l'aigua sembla una pinzellada verda, i entre rubriques colossals que fa el riu al voltar més lluny, al cim d'un barranc aspadat es veu una volior de cases d'una blancor de nubol d'estiu, i aquella ciutat és Paranà.

L'aigua de sota tampoc la reflexa. La vila es blanca, però l'aigua no ho sap, o, més bé

dit, no vol saber-ho. Va baixant, baixant, solemnialment, i lo mateix que am les illes, que amb els arbres, que am la planura, el relliscar de l'aigua és tant suau, que's dubta també si és la vila, la qui puja, o el riu que baixa.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLII

La caça del «yacaré»

Paranà és una ciutat que's distingeix de les seves germanes pel desnivell del carrer, per estar al damunt d'un barranc, i per veure-s d'allí l'immensa plana.

Té lo de les altres més això, i per no haver-ne de dir lo mateix, parlarem de lo més important i de lo més nou pera nosaltres, pobres caçadors de secà: de la cacera al *yacaré*.

El *yacaré* és el cocodrill, aquella bestia que tots havem vist en un safreig de jardí zoologic, dormint tot l'any a sobre d'un pedriç, banyant-se en una aigua de sabó brut, o encastat a terra com un drapot, am la cua en remull i el morro fòra. És la bestia que també l'hem vista en forma de petaca o de calçat, o és, com tots sabem, un animaló més aviat antipatic que guapo, am dos ulls com dos ous passats, sis rengles de dents punxagudes i una boca d'una amplaria que, si no fos que pateix de sòn, no senyalaria res de bo.

Santiago Rusiñol Obra completa

Doncs aquí no'n pateix, de sòn. Aquí està més despert que un *sereno* dels que compleixen l'obligació. Sia el clima, sia el meridià, aquesta bestia d'escata, en les aigües de casa seva agafa uns fums, i amb els fums una gana, que'l que prova de banyar-se en la regió dels seus dominis, encara no se n'adona sent que l'estiren per un peu, i del peu en segueix lo altre, i se l'emporten al fons del riu pera esmorzar-se'l am la familia.

Doncs be: això's caça, senyors, i al que escriu aquestes ratlles el conviden a la cacera, i com que no té un no, hi ha anat, demostrant un coratge tant gran, que, deixant estar les pretensions, si fos militar li dirien *bizarro*.

Hi ha tres o quatre maneres de caçar aquesta bestiaça *anfibia*. Una d'elles és tirar-se a l'aigua amb un ganivet de dues puntes i esperar que vingui la fera. La fera ve; l'home s'hi apropa: i així que obre aquella bocaça que sembla el drac que va matar Sant Jordi, se li fica el braç a la gorja, ella la tanca am mala intenció, i en comptes del braç es queda clavada am les dues puntes del ganivet, i allavores l'home, si pot, treu el braç de dintre, i si no pot, salva de colzer per amunt, que ja és prou salvar tractant-se de qui's tracta.

Una altra manera és, també, nedant, i torejant (o cocodrillejant) la bestiola maligna. Com que'l *yacaré* és un xic pesat, perquè té de portar tanta armadura que me li priva el moviment, l'home, que té la pell més prima, així que ell va pera obrir la boca, es capbuça; l'altre vol girar-se, i li obre el ventre de dalt a baix (ja que'l ventre del cocodrill no és ont hi porta la cuiraça pera fer-ne peta-

ques i calçat), i l'home, com és natural, té'l dret d'atacar per la part més fluixa, perquè si l'erra, cavallers! l'ofès no té miraments: me'l malmetrà per la part que pugui.

Com se veu, aquests dos sistemes no són agradables ni civilisats. Això és cacera primitiva, s'ha de saber de nedar, jugar la ganiveta, no tenir por, no estimar la vida i ser negre, i pera ser negre se n'ha de neixer, que la negror es do que nostre Pare Creador de totes les coses no més el dona a certes races.

Nosaltres adoptem el mauser, que és una arma que, ben manejada, se'n conten miracles del mal que ha fet, així s a besties com a persones. El mauser té l'aventatge de que un no's té de remullar, ni ha de tenir *controversies* ni baralles amb un peix que no és del nostre braç, a més de que aquest fusell ha donat tant bon resultat, pel ram de la civilisació, que les nacions més avençades el fan servir oficialment pera l'avençament del seu poble, així és que agafem cinc mausers, i am quatre oficials del «Rosario», que és una canonera argentina, tots quatre valents i simpatics, capaços de barallar-se, no am llagardaixos en remull, sinó amb homes de carn i òssos, ens embarquem en una barca-automobil i tirem endintre del riu Paranà.

Pel camí pregunto a un dels meus companys:

— ¿I això del cocodrill, què tal, és perillós, quan li ve be?

— A l'aigua és terrible.

— I a fòra?

— A fòra no, perquè no pot correr.

— I si pogués correr?

— Pobres de nosaltres! No ens hi valdrien els mausers, perquè té una pell tant gruixuda com la cara d'un poca-vergonya. Quan es veu ferit, si pogués, i no fos tant curt de cames, trinxaria un home en dos bocins.

— No és per res, ni és que tingui por: estan segurs de que aquests que anem a ofendre o a atropellar en són, de curts de cames?

— Tots són iguals, además de que els tirarem mentres estan a dintre l'aigua i surten pera assoleiar-se.

— Es dir que aquestes bestioles surten a fòra a pendre el sol lo mateix que un vetes-i-fils?

— No'n conec cap, però'm penso que sí — m'ha dit un dels oficials.

I mentres deiem això la barca ha corregut més de dues centes quadres d'aigua. Paranà queda allí al fons, blanca d'un blanc de visió, sobre el barranc que li fa de muralla.

Al ser dues llegües més enllà ens apropem a una illa, i l'amic Urquiza, capdill de la cacera, ha dit tant misteriosament, am tanta precaució i prudencia, que'ns estessim de parlar, que a no ser per la convicció de que'ls *yacarés* que cerquem tenen les potes curtes, n'hi hauria pera esgarrifar-se.

Erem al lloc dels cocodrills. Hem atracat com hem pogut, apropant la barca al mig d'un fangal, entre uns arbres caiguts al riu; saltem per les branques relliscoses; caiem dues voltes de cames al aigua; no'n fem cas, perquè en aquests casos en que l'home exposa la vida, un xic de mullader no li ve d'aquí; ens enfilem per un joncar; ens enfanguem tant, de cap a peus, que acabem pera assem-

Santiago Rusiñol
Obra completa

blar-nos al bestiar que anem a combatre, i per entre canyes, joncs, arrels, llot, bardices, palmes i aquesta herba espessa, punxosa, entortolligada, que tant sols es veu aquí a America i en albums d'historia natural, veiem allí al fons un estany i ens hi apropem a la vorera.

Allí és el punt dels *yacarés;* com si diguessim el seu casino, i el lloc era tant solitari, tant esquerp i desolat, que val la pena de descriure-l.

Figureu-vos una platja, amb un fang negre com el fum, plena de marques de cocodrill, com si ja s'haguessin tornat fossils; figureu-vos una aigua enllotada, am plantes aquatiques nedant, com mans de persona o caps esclafats; figureu-vos aquest llac, d'una quietut de cosa morta, i figureu-vos que unes bombolles que pugen de tant en tant són dels monstres que dormen a dintre. Al peu de l'aigua, joncs i més joncs, eixint d'una humitat de tercianes, i dos cocodrills morts entre el fullatge; enllà la illa, com aplanada, sense saber ont acaba ni on comença; un cel al damunt immens i terbol, i arbres caiguts de cansament, i arrels podrides tornant-se molça, i ni enlaire, ni enllà, ni enlloc a l'entorn un sol objecte que tingui color: tot d'un verd de cendra mullada, d'un gris de fangal, d'un rosat de llot. De tant en tant, al cel passa una au d'un bec llarg i d'unes ales curtes, i camina a dret fil com un fus; a voltes en passen un rengle, formades am tota simetria, tirant enllà fins a l'infinit; altres cops, a damunt d'un jonc, veiem un aucellot que'ns mira, am l'extranyesa i l'inconsciencia del qui no ha vist

Santiago Rusiñol Obra completa

mai a ningú. El silenci no pot ser més gran. Ni un crit al lluny, ni una remor aprop; sols de tant en tant, allí al fons, un crit d'aucell, llarg com un plany, que no sabem si canta o si plora, i tot tant desert, tant desolat, que un se pregunta si està despert i si viu avui, o s'ha transportat a l'epoca terciaria; si és que la terra està despoblada o si encara hi queden habitants, i si un viu aquí o en un altre món. Es la volta, en la meva vida, que m'he sentit més lluny de per tot. No és anyorament, no és tristesa, ve a ser com un cert temor d'un naufreg en terra morta.

Un dels companys em toca el colze i em diu, senyalant cap a l'aigua:

— Allí n'hi ha un!

Miro i dic:

— Aon?

— Aquest punt negre — em diu.

I per fi veig com dues taques eixides del aigua que no's mouen més que les plantes, i endevino que és el *yacaré*.

Allavores tirem i, valga-ns Noè! Allò que semblava una herba, quan sent les bales que li reboten fa un bot que no l'oblidaré.

Ni el dragó de Sant Jordi, ni el Drac del *Sigfrid* han fet el salt com aquell, ni un rebotre-s, ni un girar-se, ni obrir una boca com aquella. Per aquella aigua, abans tant quieta, sembla que hi hagi passat un torpiller a tota màquina; ara's veu un ventre monstruós d'un groc-fera terrible; ara un cap apocaliptic, o una esquena llarga, o unes urpes fòra, i els joncs es dobleguen, i les canyes cruixen, i fins quan se'n va cap al fons, les plantes d'aigua, dura una estona que's mouen totes soles, i

Santiago Rusiñol Obra completa

sembla que en el llot d'aquell fangar els estreba les arrels en el moment de l'agonia.

Si arriba a venir cap a la platja, am tot i lo de les cames curtes, crec que hauriem ensajat la llargaria de les nostres.

Veient que no'l podem haver, perquè se n'ha anat a fons, hem tornat a esperar; en surten d'altres, i allò ha sigut una batalla. Els uns no els toquem i no ens fan cas; a altres la bala els rebot pel damunt de la cuiraça, i va botent fins a l'altra platja; en toquem un al mig del cap i es capbuça com un peix; un ve fins als nostres peus, amb intencions ofensives, fins que, per fi, apuntant a l'hora, plantem tres bales a un cervell, que allò no és cap ni centener: ve a ser una de rebotre-s per l'aigua, per l'herba i per tot aon pot, que quan l'hem pogut haver encara té la boca oberta, i, essent mort i tot, ens temiem que la volgués fer servir, o que vingués la seva familia a reclamar-lo a dentellades.

Pleguem de fer mal. Anem endins i l'estany torna a quedar mort, quiet, i estanyat com abans; tornen a passar els aucells en aquell cel sense una arruga; sentim aquells planys altra volta, i torna a regnar aquell silenci com d'una terra abans de neixer.

Allavores, al soroll dels trets, compareix una familia que no hem pogut saber si són indios, o n'havien estat, o s'hi han tornat en aquella illa, que mai hauriem sospitat que la pogués habitar ningú. Son una vella d'uns sixanta anys i una noia am dos infants, i direm que van vestides pera no ofendre-ls l'honestitat. Sense dir res ens fan un *mate*, ens l'ofereixen i es queden dretes, sense obrir la boca

un sol moment, plantades allí, davant nostre, amb els braços penjant i el cap baix, com les figures que ilustren els viatges de Livingstone o de Stanley; i des de que hi ha hagut gent que ho poblen, el silenci és més silenci.

Eixim d'aquell fons am la víctima, bruts com ella i molls com anfibis; però, com he dit al començar, el que vol caçar aquestes besties no té de mirar el mullader.

Ens n'enduem un monstre, dels difunts. Com que no som pellaires, no crec que'ns serveixi de res; però ens enduem una altra cosa: l'impressió de Naturalesa més fonda i més inoblidable que havem rebut en aquesta América.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLIII

De Paranà a Córdoba

Altre cop al riu, i del riu al tren, i amb el tren, America endins.

Altra volta la pampa i vinga pampa.

Aquesta volta és a la tarde, i aviat es fa fosc i no la veiem, però la sentim allí darrera, perquè la plana, com el teatre, quan és buida o està despoblada té un ressò extrany de solitut que encara que no's vegi s'endevina.

De sobte comencem a sentir un soroll que rebot en els vidres. De moment ens creiem que és pluja, però com que veiem el cel serè i la lluna surt com una taronja, no sabem lo que és aquell soroll, quan un veí que sèu al davant ens diu, en català:

— No'n fassin cas. Això que senten és la llagosta.

— Quina llagosta?

— La *plaga*. Ara no és res. Són les avençades, però jo els *garanto* que més tard, quan arriba el nubol, fa por. Hi ha vols que arri-

ben al dematí i van passant fins al vespre. *Recién* en vaig veure un a Salta que fins tapava la llum del sol, amb un *bochinche* terrible.

— Vostè és català, eh?

— *Com no!* Soc de Cambrils, del mateix Cambrils, però no soc *recién* d'America. Fa vint anys que hi *batifondeo*.

— Que què diu?

— Es un terme criollo.

I allavores aquell català ens va explicar la seva vida, que'ns va resultar curiosíssima. Era un de tants aventurers que hem anat trobant aquí a America; homes que arriben sense saber-ho; que no saben lo que han de fer ni saben mai allí ont han d'anar, que vènen tot lo que poden i compren tot lo que'ls fien; que trafiquen amb ells mateixos, amb el proxim i am l'humanitat; que han estat en tots els perills i de tots n'han eixit, be o malament; que han fet de gauches, d'indios, de pastors, de gitanos, de metges, de menescals, de comerciants i de llevadores; que tant aviat són als Andes, com a la Terra del Foc, com a la terra del Diable, i que lo mateix acaben rics, que ofegats, que morts pels indios, sense que ningú en sapiga res ni ningú els trobi a faltar. Esperits de descobridor, que, com que no poden descobrir, segueixen terres venent quincalla.

— Jo he fet de tot — ens digué el català. — Al arribar aquí, fa més de vint anys, i al desembarcar a Buenos Aires, no vulguin saber de lo que vaig fer. Fòra robar, de tot lo que vulguin. Vaig fer de comic, vaig vendre pastilles, em vaig plantar de *cira-bottes,* vaig

ensenyar una *niña gorda*,—que'ls *garanto, reponcho!* que se'm menjava de viu en viu—vaig fer de cotxer un quant temps—i, com que no sabia els carrers, donava moltes voltes fins que'ls trobava—i fins de barber de navaja oscada.

— Ja és tenir oficis — li havem respost.

— Sapiguen, senyors, que aquí ningú fa els *pesos* am l'ofici. El manyà es fa ric am terrenos; el contractista, venent joies; el joier, posant una fonda, i el fondista, construint cases. *Qué esperanza* de fer-se ric am lo que un ha vingut a fer! Quan aquí passa la fortuna se la té de pescar am lo que's pot, i el que du xarxa la pesca am canya. Veuen, jo, am tot i tants gremis, em vaig dedicar a les pastilles.

— Quines pastilles?

— Deixin-me *relatar*. Veient que la competencia no'm deixava fer el meu fet, un jorn vaig comprar un gran saldo d'unes pastilles de menta, que un les havia vingut a vendre i s'havia fet ric venent matelassos, i em vaig dir: Si et fessis *curandero* i per medi de les pastilles te n'anessis a curar indios? *Cómo no!* em vaig contestar, i a peu, i en tren, i com podia, me'n vaig anar a Jujui i al *Chaco*, i d'allí al bosc, a trobar els cacics (que són els amos d'aquells locals), i així vaig començar a viure

— Es dir, que vareu fer diners?

— No'n tenien, de diners, els indios. Jo feia de curandero, i a cada cura que feia em pagaven am carn, am plomes, am *cuero* o *amb indies*. Allò és un *bochinche* i no un comers. Allò és *cosa bárbara*, senyors. Al que ha viscut

allí, com jo he viscut, i no se l'han menjat els mosquits, que són grossos com papellones, i les aranyes, que són com granotes, i les serps, que són d'esquella, per no dir-ne de *cascabel*, ja pot dir que és home d'empenta.

— I què curaveu, am les pastilles?

— De tot i un xic més. *El delirio.* De lo que's deixaven curar: picades d'escorçó, mal d'ulls, ferides, esgarrapades, de tot lo que pugui tenir un indio. I jo els *garanto* que, *como no!* en vaig curar tants, que si el terreno m'hagués provat i m'haguessin provat les pastilles, jo, que sabia de lo que eren, també hauria acabat per creure-hi, i potser a les hores d'ara seria cacic am mando.

— Essent extranger?

— *Cómo no!* En vaig coneixer un de mallorquí. Ademés, que això d'extranger, mirat per fòra, ja no ho semblava. Era tan negre com ells, portava més plomes que ells, manejava la llança, i *boleaba*, i havia après el *guaraní*. Res ensenya tant com la gana.

— Què vareu fer, doncs?

— *Mandarme mudar. Desplumarme* i endur-me'n un cavall, i, aquí caic, aquí m'aixeco, me'n vaig anar a parar a Bolivia, i de Bolivia a l'Equador.

— Ja és fer camí.

— És fer camí, i que no vulguin saber com. Si jo els contés les marxes i contra-marxes, les soleiades i suors, en aquella terra cruenta, que no varia mai d'estació, estaria parlant quinze dies. Com que no tenia pastilles, i, encara que n'hagués tingut, en aquells pobles no curaven, menjava del troç, vull dir del camp. Que veia un cabrit que feia per mi?

El matava, el rostia... i... am *cuero*. Que no trobava cabrit? Doncs un vedell... am *cuero* i en sense. Que no trobava res? No menjava. La *macana* era arribar an aquestes terres que mai s'hi és, que un cop arribat jo mai m'espanto. Aixís que vaig ser a una republica que de tant lluny no me'n recordo, què faras, què no faras, vaig i m'enganxo a l'exèrcit!

— Vareu ser soldat?

— Diguem-ne soldat. O, més ben dit, diguem-ne sargento, perquè com que era dels pocs que allavores sabien de lletra, em van fer sargento *honorari*.

— Què voleu dir honorari?

— Que no formava. Tenia els soldats a les meves ordres,—uns soldats que anaven descalsos, i que, quan feien sentinella, tenien unes sabates que se les anaven posant totes les guardies que canviaven—i com que vaig fer de quinquillaire, enviava els meus soldats a vendre quincalla per mi per tots els pobles d'allí a la vora.

— I no vareu anar mai a la guerra?

— Lo que's diu a la guerra, no! A matar algun president, hi anavem de tant en tant.

— I quants en vareu matar?

— No els comptavem. N'hi ha tants! Allí tothom ha estat president, mentres no's demostri lo contrari!

— Ja és una vida!...

— I ara començo!

— Es dir, que penseu continuar?

— Ara tinc un plan magnific.

— Què penseu fer?

— *Cinematógrafo!* He observat que quant més senzill i més crac—o diguem-ne més in-

dio—és l'home, més li agrada el *cinematógrafo*. Doncs, què *macana!* m'he dit jo. Perquè no agafar unes películes i tornar al *Chaco* amb els amics indios, i explotar l'India am *cinematógrafo*. Si la menta, que ja ningú hi creu, em va fer viure un parell d'anys, que no és mellor una llanterna, que fins hi cauen les persones de mena civilisades? I tal dit, tal fet. Jo mai reculo. Si volen veure una sessió, els convido d'aquí a dos mesos an els boscos de Jujui o a les *tolderías* del *Chaco*.

Era hora d'anar a dormir, i varem deixar aquell català arreglant un munt de maletes aont hi portava la fortuna, i aont hi portava un feix d'esperances.

L'endemà de matí encara la pampa anava passant davant nostre.

Aquesta volta era seca, com una mena de pampa am *cuero*, perquè feia més de sis mesos que no havia caigut un raig d'aigua; i la sequetat d'aquestes planes és de les coses més terribles. La terra sembla que s'esquerdi; l'herba es torna d'un to de plom; el cavalls i els bous alcen la testa com si demanessin al cel a quin indret trobarien aigua; aquí i allà hi ha algún esquelet del bestiar que han anat matant pera aprofitar la pell, i enllà d'enllà d'aquell desert la terra sembla un paisatge que l'haguessin dut de la lluna.

Per fi, allí al fons vam veure montanyes, i el que no n'ha vist després de sis mesos té una alegria tant gran com si trobés un amic.

Eren les montanyes de Córdoba, i en un revolt, allí en un fons, vam veure eixir les seves cupules.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLIV

Córdoba

La primera impressió que fa Córdoba a l'entrar, aplanada al fons, com si jaiés, am tantes cupules i campanars eixint del nivell de les cases... és la d'una ciutat santa, una Meca, però americana.

Aquestes cupules són blaves i brillen al sol com plats de majolica tombats d'esquena a la llum; en les torres s'hi senten campanes tocant am to compassat, com si el sol les hagués emmandrit, i aquest sò, i el color de la pols, que ho daura tot d'or i cendra, i un reculliment de pau que surt d'una atmosfera tèvia, i un xic de patina en els murs, que ja comencen a madurar, donen an aquesta ciutat un aire de Vich o de Salamanca, però un Vich decimal i una Salamanca metrica; un aire conventual de creencies numerades; un lloc de reculliment pera les animes mig adormides.

Es passa un riu vorejat de desmais, am l'aigua justa pera dir-ne riu i l'ombra precisa

pera no assoleiar-se, i a l'entrar an els primers carrers tornem a trobar la quadratura, que és la malaltia estetica tant tipica de tota l'America.

Anem a l'hotel, ens traiem les vint hores de polsaguera, i a correr carrers i veure coses.

Lo primer que veiem són les iglesies; primer perquè són més altes, després perquè n'hi ha moltes, i, finalment, perquè el foraster, si vol ser sincer i no *informarse* de les *guies* de la ciutat, tant *nodrides* d'estadístiques i de *datos* pera l'escriptor que vol parlar per boca... de llibre, té de veure lo que's veu més, i lo que's veu més són les iglesies.

Aquestes són del temps dels espanyols i de lo pitjor dels espanyols. Són d'aquella decadencia del neo-grec, del neo-classic..., de tota mena de *neos*, en que la religió catolica, per qüestions llargues d'explicar, anava perdent els arquitectes i anava perdent els artistes; que en lloc de fer grans catedrals, com n'havia fetes de glorioses, feia locals de devoció, sense art, sense reculliment, sense ambient i sense bellesa, aont els devots s'hi acoblaven, perquè la fe té tanta força que fins en el desert es pot creure, però el qui té instint de lo bell, no direm que'n fugi, però no s'hi apropa.

Aquestes iglesies neo-gregues, un cop foren de l'America, per l'enginy de l'independencia les hauria pogut millorar, com ha millorat altres coses que va heredar dels seus pares; però sia per falta de dibuix, per falta de temps, o per lo que sia, en comptes de reformar-les i dur art allí ont hi ha religió, se'n va apoderar el mestre d'obres (i al mestre d'obres, en general, li diuen mestre per-

Santiago Rusiñol
Obra completa

què... no ho és, i allí on li deixen fer obres, ja poden tremolar les obres), i en un quant temps de treballar-hi, del neo-grec en fa neo-finca, del neo-classic... en fa neo-practic, i si el deixen anar fent, és capas de convertir la catedral de Toledo en una casa de veïnat de les que aquí en diuen *conventillo*.

Això ha passat en aquests temples; no eren esvelts, però marcaven una epoca; però mercès (si es pot dar mercès a fer malbé lo que ha dat el temps), mercès als reformadors, colaborant amb els nous creients, han fet una arquitectura que és lletja, però que és curiosa. De la pedra passant al maó, del maó passant a l'estucat, de l'estucat al ciment romà, i del ciment romà al ciment portland, els temples són cases... de devots, aón Nostre Senyor, que és Gran Artista, dèu estimar la voluntat dels que van a la Seva Casa com qui va a la Llotja o a un Ministeri, però dèu condemnar als reformadors que fan obres en sense unció; que fan campanes que no sonen; que fan altars com aparadors; que van cambiant la cera pel llum de gas acetilè; les honestes flors del camp per flors de motllo artificials; els sants fidels, am l'oració als llavis, per figures d'importació de les fabriques d'Alemanya, i, lo que encara fa més pena: l'exaltament de l'antiga fe convertida en una devoció que'n direm... administrativa.

Al cap d'uns quants jorns de ser aquí ens convencem de que aquesta fe, que surt a fòra per les iglesies, no és misticisme, no és fervor, no és exaltament, no és prou convicció. Com les fatxades de ciment, és d'ordre social i politic. Ho és, perquè el poble que no du a la

sang de les seves venes l'idea d'un claustre..., el dibuix d'un altar, l'ossamenta d'una catedral o l'emoció de pintar una imatge, més que fe, vol dir idolatria; que'l que pot pagar trenta temples, cars de moneda i de *parada* i miserables d'estetica, és que té medis, però no *ángel;* que'l que té devots i no té artistes, és que no ha sabut inspirar-los, i acaba... com té d'acabar: am lligues que reglamenten; am «pares de familia» que aturen; am defenses socials que volen moralisar lo que no està desmoralisat; am teneduria de la fe, i am coloraina d'idees.

Perquè aixís com tothom sap que en l'Espanya, en la vella Espanya, hi ha dominat *la España negra,* aquí..., en l'America nova, hi campeja la fe colorida. Les senyores que han fet un vot (i no les volem criticar pel seu vot, sinó pels seus colors) es vesteixen, anant pel carrer (i perquè són al carrer les veiem, que'l foraster no més té temps de judicar de l'exterior), es vesteixen d'uns colors que, am tots els respectes als motius que puguin tenir pera vestir-se, en classe de pintors que som, en diriem colors... *confetti.* Unes van de blanc, altres de rosa i altres de canyella, i al veure-les pels carrers, a cada dues cantonades, ens fan més pietat que altra cosa; perquè pensem: que trista és la dòna que lo més sagrat del seu cor ho té d'ensenyar pera que la creguin!

Aquesta *parada* devota porta, lo que és molt natural, un esplet de processons com no se'n fan tantes a tot Espanya. No passen vuit dies que no n'hi hagi una; no hi ha iglesia que no fassi la seva, i, com que n'hi ha tantes, és un no parar. La devoció sols es tanca

al temple quan és sincera i quan és íntima, però la de *lligues* i la de defenses no sol pecar d'aquesta virtut, i aquí es dona el cas extraordinari de veure en una ciutat nova, am carrers tots nous, acabats de fer (com qui emmarqués un Crist del Giotto en un marc de fusta de Viena), el seguici d'una cerimonia que sembla que no més li escaiguin els carrers i les cases velles.

Al veure tanta devoció, pensem lo que ja havem pensat altres voltes recorrent aquestes provincies: que sols les qüestions religioses i les qüestions economiques poden fer federal un poble que exteriorment tot és igual. Si hi ha algun lloc, al mapa de la terra, que'ls homes puguin ser unitaris, és la Republica Argentina. Vist un poble, vistos tots els altres. Sense visitar una ciutat, en sabent els habitants és lo mateix que si s'hagués vist.

I són federals! I potser fan be! Tothom es governa com vol, i la nostra missió no és política.

Havem de dir, am tot, que aquí a Córdoba no tot se'n va en processons.

Hi ha altres deries respectables, que si el lector encara ens llegeix les trobarà en el següent capitol.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLV

La docta Córdoba

Això de «docta» no ho posem nosaltres. És un adjectiu que ja trobem fet, i quan un adjectiu s'ha fet cronic és senyal de que se'l mereixen.

Aquest «docta», que vol dir «culta», el pobre del foraster que va de pas, com els estornells, i que no's pot parar més que uns quants jorns, i que no's pot triar els consultors, sinó que's té d'escoltar els que la sort li du de conversa, el té d'admetre per confiança. Un no té temps de judicar de la part interior de les coses, i l'exterior no és sempre veritat. Les fatxades dels edificis, encara que expressin veritats, guarden les intimitats dintre, i la prudencia ens aconsella de no entrar per la finestra quan no's pot entrar per la porta.

Al veure els efectes en lloc de les causes, ens creuriem que'l «doctorat» que'l temps ha donat a Córdoba potser és un xic exagerat, però creiem que no dèu ser aixís, i que l'adjec-

tiu és merescut. Si judiquessim pels periodics, veuriem que tenen sis pagines, però alguns d'ells — i ells se sabran perquè — de sis pagines de paper imprès en fan servir cinc pels anuncis, i que'ls articles d'art, de ciencia, de teatre i de literatura han de enquibir-se entremig dels avisos, demanant lloc, com per compassió, entre un *remate* de mitjons i una liquidació de camises; veuriem que hi ha llibreries que no's poden guanyar la vida venent lo que haurien de vendre, i a més dels llibres vènen coses que no són del ram del saber; que hi ha companyies de teatre que, pera que hi vagin les senyores, tenen d'anunciar els vestits que portaran les artistes, com a reclam de taquilla; veuriem... però això és la fatxada, i, com havem dit al començar, de segur que profundisant sabriem veure lo que hi ha dintre la cultura i doctorat de la bella i poetica Córdoba.

De moment ja hi ha una prova que confirma lo que sospitem, i és que aquí tothom és doctor. Així com hi ha ports de mar que donen capitans de barco, i terres que donen pagesos, i pruneres que donen prunes, aquesta Córdoba té un adob tant propici pera la ciencia, que per poc que l'home es descuidi, és doctor en sense que se n'adongui. Les mares, aquí, més que mares, venen a ser universitats. Els doctors hi neixen com la fruita, i la familia que a casa seva no té dos metges i dos advocats quasi es pot dir que fa un mal paper; així és que anant pel carrer, si crideu *Doctor!*, tothom se gira; si us presenten algú i no li dieu *doctor*, us exposeu a fer una planxa, i el doctorat és tant general, que'l

Santiago Rusiñol
Obra completa

jorn que fessin una vaga, tota la vila estaria parada.

El foraster, és clar que's pregunta: Si tothom és metge o és advocat, qui fa de malalt o de víctima? I no sap què contestar-se. La gent té cara de salut, el ciutadà fa cara de bon genit. Doncs a qui curen? a qui enreden? El clima és bo, el public és pacific. Doncs aon l'ensegen, el seu saber? Serà que venen els tulits de tota la regió argentina? Serà que'ls que volen tenir raons venen aquí pera discutir-les? Serà que així que l'home té el titol s'acontenta de tenir-lo i viu feliç de ser *doctor*, pel sol fet de saber que ho és i poder anar vestit de negre tots els jorns de la seva vida? Si és així ens en fem carrec. Portar un titol, sia de noblesa, de llinatge o de doctorat, des dels temps de Pantagruel sempre ha sigut un estament que ha donat to, que ha donat llustre i que ha estat útil pera casar-se be, i per això creiem que'ls cordobesos fan santament de servir-se'n; que, fet i fet, això d'un titol, si no fa be, tampoc fa mal, i val més portar un doctorat que una cedula d'ignorant o que un passaport de pobre.

Lo que hi ha és que aquest estament, junt am tant frare i tant habit, donen un aire de Sorbona geometrica a la ciutat, que la pobre de l'alegria en fuig com si veiés la peste. Des del moment que ells doctoregen, posant-se habit de serietat, elles també, pera no ser menys, es tapen els ulls hermosos, negres com carbó de *quebracho*, am lentes o gafes de notari, i ni ells melloren en els posats, ni creiem que'ls ulls de les dònes guanyin de veure-hi més que de veure-ls. A copia de dur

Santiago Rusiñol Obra completa

roba negra acaben per portar-hi el cor, i el dol, quan no hi ha motius, és un destorb més que una gala, i així com el saber és natural que dongui joia, sembla, al veure-ls tant estirats, tant rectes i tant funeraris, que'l doctorat sia una càrrega en lloc d'una satisfacció, i Córdoba se'n ressent..., i fa que una vila hermosa, plena de sol, voltada d'hortes i emmarcada d'altes montanyes tingui un caracter de ciutat trista, levitica i academica; una ciutat nova amb arrugues; una ciutat que, en ple creixent, li su t la calva de la vellesa.

Perquè en uns vint jorns que hi havem viscut havem observat un detall que potser pera molts no tindrà importancia, però que pera nosaltres en té molta, i és que no havem sentit cantar mai. Si es reuneixen els joves, no canten; si mireu un pati, sembla mort; ni amb el sol, ni am solitut, ni reunint-se, ni en les nits serenes i tevies d'aquesta terra somniosa, aon la lluna hi mira més blanca i sembla que hi sia més aprop, se sent una veu humana, i el pobre poble que no canta és com un bosc sense aucells; o és que no tenen amors, o és que'ls amors són *doctorals;* més ben dit: o és que no tenen cançons, o és que no gosen a cantar, i, sia una cosa o sia l'altra, és ben trist que'l saber els vingui a ensopir la vida.

I diem ensopir perquè és així, i perquè no tots pensen lo mateix. Hem conegut joves, i no joves, inteligents, simpatics, estudiosos, esperança d'aquesta America, que'l cor els rebot, que vessen de vida, de cançons i de poesia, que són lliberals de debò (en el bon sentit del mot), però que no gosen a piular, cohibits pel

Santiago Rusiñol
Obra completa

medi que'ls volta. Ells no serien doctors, i en tenen de ser pel què diran; ells no anirien vestits de negre, però hi van pera no desentonar; tindrien l'anima democratica, però viuen en una republica; cridarien visca... lo que sia... si no tinguessin la... llibertat..., que aquí permet de dir-ho tot exceptuant lo que no els agrada, i que fins cantarien en vers si el *doctorat* no s'hagués d'ofendre.

Aixís ho trobem i aixís ho expliquem. No és cap defecte, pera una ciutat, el que tothom vulgui tenir un titol, i, més a més, si un cop el tenen no en fan mal ús, com no crec que'n fassin.

Ara... si tots exercissin, ja seria molt diferent. Am tres o quatre mil advocats extesos per aquesta pampa, no hi valdria ni l'*alambrat*. Am tants plets no's podria viure.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLVI

Els voltants de Córdoba

Si la ciutat de Córdoba, podent ser alegre, els habitants la fan un xic trista, els voltants de Córdoba són els més bells que havem vist en tota aquesta Argentina; els arbres i els passeigs els emmarquen al fons de bellesa tant estatica, que's pot dir, sense exagerar, que pocs paisatges d'enlloc del món tenen tanta severitat i un aire tant melancolic.

El pla de Córdoba es rega tot. Immenses hortes reben l'aigua en reguerons que van saltant i escorrent-se entre joncars; la verdor s'extén a tot arreu, i els bous, clapats de taques negres, hi pasturen pausadament, com en un paisatge holandès; entre'ls prats, blanquegen les cases, talment colgades de verdor; al fons s'hi veu una montanya, cosa tant rara en aquests indrets, servint de blau teló de fons; els camins són vorejats de molça, i a les voreres del camí s'hi arrengleren els desmais, més alts i més verds i am més cabellera que'ls

que haviem vist a les illes; uns desmais com immenses arpes am cordes fetes de tiges; a darrera hi formen els albers, i fins al fons de la blavor la pampa s'ha tornat jardí, i per primera volta a l'America sentim la flaire de flors de que'ns parlen els poetes.

Es primavera en aquest moment, i primavera, aquí, vol dir esclat, desbordament i naixença. Així com a Europa la primavera va arribant de mica en mica, aquí un dematí ix el sol, envia els raigs més encesos, escalfa la terra, infla la llevor, i en un jorn tot brota, tot reneix i tot esclata d'una volada, com si tot fos una crisalida i en nasqués la papellona. Sembla que's vegin creixer els arbres; sembla que's vegin obrir les flors, i sembla que l'herba s'esquerdi pera poder parir més depressa. El paisatge neix triomfant d'una plana que dormia, un tremolor fa moure les fulles, i es diria que tot respira, que'l cor de la terra s'eixampla i crida als aucells: «Ja podeu venir. Us dono toldos pera estimar-vos; us faig alcoves pera fer el niu i us dono boscos pera cantar; deixeu la pampa desolada i esbraveu-vos be, ara que us toca!»

I si s'esbraven!... S'ha de sentir, perquè no sentint-ho no's creu! Tots els que havem vist anant de camí; els que ploraven en les illes; els que passaven sota els nubols; els que estaven mig morts de fred sota'l fullam de l'herba seca; els que piulaven arrupits damunt la teulada d'un *rancho;* els que s'apropaven tremolosos pera no morir-se de fredor a lo llarg dels *alambrats;* els d'aigua, els de plana i els de cel, sembla que ho sentin i compareixen; i piula per aquí, i canta per allà, de pa-

Santiago Rusiñol
Obra completa

raules d'amor, de converses, de xiu-xius i xafarderies, de promeses i prometatges, de festeigs, de besos i de corrandes, mai se n'han sentit tants a l'hora. És un indret i és un moment en que un voldria saber fer versos, voldria tenir vint anys, voldria ser aucell... voldria ser tantes coses... que un acaba per badar, per geure a l'ombra i posar-se trist, com dient: «Canta, primavera, ara que't passa i... és la teva hora».

Perquè lo extrany és que aquest paisatge, am tanta verdor i tanta vida, sia sever i melancolic. I això ho dèu a la simetria, a l'eterna simetria de tot lo d'aquesta terra. La lassitut dels desmais, la llargaria de les avingudes, el blincament de totes les branques, com si fossin braços penjant, recorden un immens fossar que's fes de fossar a sí mateix, i donen an aquests indrets un aire de primavera que ja veiés venir la tardor. Les roses tenen menos fulles, i esclaten més prompte, i moren abans que les seves germanes d'Europa; la flaire la donen tota d'un bes, i s'apaguen més depressa, i les fulles, així que han brotat, ja's comencen a esgrogueir. Es com una naturalesa bojament enamorada que's dona d'un cop i es panseix; la sava ardent dels arbres dels tropics, que bull un moment i es desmaia; i això i la dretor de linies, convidant sempre el pensament al repòs i a la meditació, és lo que donen an aquests llocs una bellesa extraordinaria: la bellesa d'una vida que ja té la mort que la vigila.

I anant més amunt, seguint un torrent vorejat de montanyes grises, de color de balena morta, on l'aigua salta per entre troncs morts

i verdors de tendror immaculada, s'arriba a dalt d'una resclosa, la més gran del món i la que tanca més aigua, i l'espectacle que allí veiem és tant ferestec i tant nou, que és molt difícil de descriure.

Figureu-vos un llac immens, en el que han obert les portes a l'aigua que dormia allí després de molts anys, i us mostra les seves entranyes obertes al sol per primera volta; figureu-vos que un troç de mar s'aixugués i el veiessiu en sec, i figureu-vos que'l misteri d'un avenc d'aigua, que quan era ple us feia feredat, el buidessin d'un cop i diguessin: «Aquí em tens, a la llum del sol.» El fang que's veu en aquell fons fa feresa de pensar que un home hi pogués caure a dintre; les plantes que han quedat en sec, com cabelleres gegantines de sirenes desconegudes, s'estiren, mullades, damunt del fang, i un cerca els cossos morts al voltant; un poblet que quedà colgat, com el fragment d'una Atlantida, plora llot per les finestres, per les portes i per les teulades, i la senyal d'ont ha arribat l'aigua dibuixa un séc en les montanyes com una arruga colossal que no's té d'esborrar mai més. En els temps del mastodont, el paisatge devia ser així. Quan la terra era un dalt-a-baix, i els llacs se buidaven, i el món cruixia, devien quedar llocs com aquest, on se revolcaven els monstres entre'l llot i les herbes mortes. Tons com aquest de desolació no els haviem vist mai en la vida ni creiem tornar-ne a veure.

Però es va más amunt i es troba una plana, i lo que abans era un desert de fang, ho torna a ser de melancolia.

Santiago Rusiñol
Obra completa

És un poblet, també recte, també quadrat, però és un poblet que acaba de neixer al cor mateix de les montanyes de color de balena morta que havem trobat anant pujant. Entre uns quants arbres de branques penjant, entre un fons tancat a tota visió i un riu que baixa en sense cançons, s'arrupeixen unes cases d'un blanc de camelia morta. Allí viuen, o tracten de viure, els tuberculosos de la plana, que pugen an aquell raser pera respirar una estona més. No és pas possible més buidor. Tant lluny de per tot, tanta solitut, quasi sense ombra, quasi sense horitzó, bevent la claror del sol com la seva única esperança; es té d'estimar molt la vida pera pagar els respirs am tal tristesa.

Els voltants de Córdoba són hermosos; hi canten les aus i hi verdegen els arbres, la poesia hi fa estada, però pocs indrets haurem vist pera anyorar-s'hi més fondament.

Això sí: així com a baix, als camps llaurats de la pampa, els homes s'anyoren en prosa, aquí es poden anyorar en vers, i el sol fet d'anyorar-se en vers ja és cosa que's té d'agrair, en aquestes terres tant... pràctiques.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLVII

A Tucumán

Si ens has seguit fins aquí, oh sempre amable llegidor, fes un esforç i vine un xic més. Ja sols anem fins a Tucumán, i es la darrera ciutat que seguiras de l'Argentina.

Encara et durem per la pampa, perquè aquí sempre i tot és pampa, però aquesta volta són sols dotze hores, i què són dotze hores de tren en aquesta immensitat de planures sense fites!

Es veritat que aquestes dotze hores són mig jorn d'una polsaguera que sembla que la terra es desfassi; que si obres les finestres t'ofegues, i si no les obres t'asfixies; que amb això de l'obrir i el tancar, com que'ls vagons són de familia i l'un vol aire i l'altre no vol pols, s'arma cada *controversia*, o cada *bochinche*, com diuen aquí, que sense l'intervenció dels empleats, que us *mandan mudar*, potser acabarien malament; però am pols i tot, el tren fa camí, i diu que'l viatjar ensenya molt,

Santiago Rusiñol
Obra completa

Així és que no ens abandonis, que encara veurem coses noves.

Una de les que veiem, al ser enllà, és uns pilots de terra moguda, com si trenta regiments d'enginyers o de çapadors estessin fent cent bateries.

Allò és una de munts de sorra que no se sap qui els ha pogut dur, ni perquè són allí, ni què *resignen*.

Un cordobès que ve am nosaltres, doctor, naturalment, i molt simpatic, veient la nostra extranyesa, ens diu:

— Ja sé lo que miren. Els formiguers.

— Quins formiguers?

— Aquestes montanyes. Aquests munts de terra colossals que veuran fins aprop de Tucumán, com veurien molt més enllà, els han construit les formigues. Aquí, a America, tenim tres plagues, que's consideren calamitats i que'l govern paga pera combatre-les, això sense tenir em compte que'ls empleats que les combaten no siguin també una altra plaga. Tenim la llagosta, la *bizcarra* (que és mig conill, mig fura i mig castor) i, per fi, tenim la formiga.

— La formiga és plaga?

— I de les pitjors. Les companyies de carrils han de tenir molts empleats pera que vigilin la via. La formiga treballa per sota, i si es descuiden de vigilar, s'enfonsa un vagó fins al sostre; els camps que hi entra la formiga, ja se'ls ha acabat l'anyada, i el llaurat que hi entra la plaga, ja no és llaurat, com poden veure: es un daltabaix de terres que tant se val deixar-les correr. Per això el govern té de combatre-les.

Santiago Rusiñol
Obra completa

No ens extranyem de res, aquí a America, però no més ens mancava això pera acabarnos d'admirar. En aquesta terra del treball, de la glorificació del treball i de la benedicció del treball, haver de perseguir i combatre el simbol del treball, la mateixa *laboriosa*, aquesta bestioleta que, des de nois, a tots els estudis ens havien posat com exemple, an aquesta *obrera* d'estiu, model d'ordre i de previsió, ens ha deixat esma-perduts. Tot ho hauriem cregut menys això. Combatre els dropos, combatre els poetes, combatre els venedors de ginebra, fins el *gringo* i el *gallego*, no ens hauria causat extranyesa. Però la formiga! Oh gran Lafontaine! Què diries si et despertessis? Què diries d'un poble jove que envia a cercar els immigrants pera que vinguin a treballar, i destrueix el simbol am petroli, o esperit de vi, o acid fenic, tractant les formigues com a xinxes? D'un poble que s'ha fet home per la seva perseverancia, i ara ataca el perseverant? Del remenador de terres que no vol que les regirin? Si en un país positivista que tothom hi va a recullir, menys els que ja han recullit, o que tenen qui ha recullit pera ells, diuen plaga de les formigues, què diran de les cigales? Francament, pensant-hi un xic, el fet resulta d'una ironia que'ns fa veure lo que ja sospitavem, però que no acabem de creure: Que'l crit de «visca el treball!» és un bon crit mentres no destorba, i que en el fons de tant predicar, aquí hi ha un refran que diu: *El vivo vive del sonso y el sonso de su trabajo.* I quan el *sonso,* o sia la formiga, o sia la *laboriosa,* arriba un moment que *abusa,* es desdiuen de lo que han dit i de-

manen al Govern que la ruixin amb acid fenic.

Considerat això, anem enllà, i el cordobès, o sia el doctor, ens fa veure certes extranyeses de la planura que anem passant, plena d'uns arbrets amb arestes que no tenen fi ni consol.

— *Vea,* — ens diu — aquí no hi ha *alambrat.*

— No és de ningú, això? — preguntem.

— Tot té amo — ens contesta.

— Es de les formigues?

— Les formigues per sota, però per damunt tot són *terrenos* de *remate.*

— Què vol dir *remate?*

— Són llegües pera jugarhi a l'alça o a la baixa. Allí, a Buenos Aires, un vol una llegua: doncs li vènen per aquí, li senyalen en les vaguetats del... mapa... i l'amo no sap aon la compra, ni vol saber-ho, i tant se n'hi'n dona. Com que la compra pera tornar a vendre i guanyar-hi la diferencia, i el que la compra és per lo mateix, no té interès en saber aon cau, i si n'hi tingués tampoc ho sabria. La qüestió és saber que hi ha una llegua que per *remate* se l'ha feta seva, i que, am formiga o sense formiga, el jorn que vol se la pot vendre. Si el terreno fos a la lluna, a la lluna el comprarien, i el pobre del satelite, si també el venguessin a lots, ja seria de Buenos Aires.

— I tota la provincia és aixís?

— Tota no. Estariem ben frescos! Això és geografia que'ns sobra, i com que no sabem què fer-ne, la destinem als jugadors, pera que s'entretinguin jugant-hi, i fins el govern, segons a qui, en regala algunes llegües pera que hi jugui a fer agricultura. Però ara en-

Santiago Rusiñol Obra completa

trem a Tucumán, que és el jardí de la República.

Entrar al «jardí»... i posar-se a ploure va ser lo mateix; com si el govern tingués l'aigua pera regar i ens obsequiés amb el *riego*. Mentres vam ser an el jardí, no va parar un moment de caure aigua.

Veure l'Argentina am pluja va ser tant nou, pera nosaltres, que'ns va semblar que quasi no hi erem. En sis mesos no ho haviem vist, però al posar-s'hi en va fer feina. Primer un xim-xim, després a ruixats, ara rebotent pels vidres, que semblava que'ls havia de rompre, ara un nubol que ve o un altre que torna. Com que'ls nubols tenen tant lloc pera maniobrar i fer el seu fet, i com que havien passat tant temps en sense poder-se esbravar, l'aigua cau com tot lo d'aquí: d'inspiració, de sobte o de *pálpito*, que vol dir que surti lo que vulgui. Els camps, am tant temps de no beure, beuen a galet, a xarrups, a glopades; s'empassen l'aigua sense respirar; se n'omplen el ventre tant com poden.

Allavores hi ha hagut un moment que hem pensat en els formiguers. Quin tragí, en aquells soterranis! Quin trasbals de llevors i de cries! I quin transtorn pera les families!

Això ens preocupa un moment, però el cordobès (doctor) ens diu:

— Això és la riquesa d'aquest poble.

I pensem: Ja que és la riquesa, que no's queixi la *laboriosa;* que en les qüestions economiques de lliure-cambi i proteccionisme, lo que és bo pera'ls productors, és dolent pera'ls consumidors, i quan mengen les unes formigues, les altres es moren de gana.

Santiago Rusiñol
Obra completa

XLVIII

Tucumán

Am pluja arribem a Tucumán, i en tres jorns de ser a Tucumán no havem vist més que això: Tucumán am pluja.

El país del sol, dels tarongers, de la canya de sucre, del cel serè, per aquesta fatalitat que persegueix al viatger de no poder veure mai les coses amb el caracter que'ls hi és propi, l'havem hagut de veure am pluja.

Am pluja els *ingenis*, les grans sucreries, les processons, els jardins; am pluja tot lo que brilla, am pluja tot lo que enlluerna en el seu estat natural. Lo que s'ha de veure colrat, ho havem hagut de veure am paraigües, i el paraigües no és una eina molt propicia pera admirar. El ruixim que cau de les barnilles no escau a la contemplació; l'home que's mulla no veu gran cosa, i un mullader que dura tres dies, més fa pensar en anar a xopluc que en admirar la Naturalesa.

Am paraigües i tot, hem pogut veure que els ulls de les tucumanes són del negre tant ponderat per tots els que'ls han vist d'aprop; que la raça india domina en el poble, i que des del negre de xacolata fins al moreno de clar de lluna, totes les tintes de morenor van pintades en aquestes cares, de pomuls amples i ulls estirats, i ám llavis molçuts i dents de marfil; que'ls homes caminen poc a poc, am un deixament tropical, i elles es gronxen com naus de vela; que les cases encara conserven el record d'*aquella* colonia que quasi no volen recordar; que'ls arbres són més encesos; que les hortes són més criolles, i que hi fa més estar d'America; però tot això, com deiem, am pluja, no és la visió natural: les coses, vistes en remull, no són les veritables coses.

La unica impressió que arrepleguem, clara, autentica i tal com és sempre, es una sessió de *tango*, que havem vist sota cobert, i encara que no hem vingut pera veure *tangos*, am *corte* o sense, quan la Naturalesa s'empenya en destorbar els proposits de l'home, s'ha d'aprofitar lo que passa.

El lloc del *tango* és una academia meitat taverna, meitat *boliche*, bon tros de casa sospitosa, bon tros de *rancho* i de *conventillo*, o, per dir-ho en un sol mot: casa de *juerga* a la americana. Hi ha un pati amb un gran *ombú*, que aquí és l'arbre patriarcal; hi ha vint taules pera bevedors, que ni un moment estan en vaga; quatre llums d'acetilè, que hi estan de tant en tant; els retrats d'en San Martín, d'en Belgrano i d'en Rivadavia; quasi cadires pera tothom, un lloro (el segon lloro que haviem vist des d'arribar a America); un mostrador,

Santiago Rusiñol Obra completa

Am paraigües i tot, hem pogut veure que els ulls de les tucumanes són del negre tant ponderat per tots els que'ls han vist d'aprop; que la raça india domina en el poble, i que des del negre de xacolata fins al moreno de clar de lluna, totes les tintes de morenor van pintades en aquestes cares, de pomuls amples i ulls estirats, i am llavis molçuts i dents de marfil; que'ls homes caminen poc a poc, am un deixament tropical, i elles es gronxen com naus de vela; que les cases encara conserven el record d'*aquella* colonia que quasi no volen recordar; que'ls arbres són més encesos; que les hortes són més criolles, i que hi fa més estar d'America; però tot això, com deiem, am pluja, no és la visió natural: les coses, vistes en remull, no són les veritables coses.

La unica impressió que arrepleguem, clara, autentica i tal com és sempre, es una sessió de *tango*, que havem vist sota cobert, i encara que no hem vingut pera veure *tangos*, am *corte* o sense, quan la Naturalesa s'empenya en destorbar els proposits de l'home, s'ha d'aprofitar lo que passa.

El lloc del *tango* és una academia meitat taverna, meitat *boliche*, bon tros de casa sospitosa, bon tros de *rancho* i de *conventillo*, o, per dir-ho en un sol mot: casa de *juerga* a la americana. Hi ha un pati amb un gran *ombú*, que aquí és l'arbre patriarcal; hi ha vint taules pera bevedors, que ni un moment estan en vaga; quatre llums d'acetilè, que hi estan de tant en tant; els retrats d'en San Martín, d'en Belgrano i d'en Rivadavia; quasi cadires pera tothom, un lloro (el segon lloro que haviem vist des d'arribar a America); un mostrador,

Santiago Rusiñol
Obra completa

begudes i res més; a no ser que volguem descriure el gruix de fang que hi ha per terra, fet de ginebra i de pols de la pampa; la bruticia de les parets, feta del frec dels parroquians, i la magresa de quatre plantes que havien sigut tropicals, però que'l fum, l'alè i la cervesa les ha dat i convertit a la civilisació europea; tot lo altre no val la pena.

En aquest lloc, i amb aquesta parroquia, lo primer que's fa és demanar beure; primer, perquè és la costum; segón, perquè s'ha de fer gasto, i després, perquè el no beure és mal vist dels concurrents, i a certs concurrents, quan s'ofenen, els surten armes de tot arreu: de la faixa, de l'armilla, de l'esquena i de les sabates.

Un cop beguts, entre'ls companys, que tots són *rossos* com moniatos, compareixen uns quants musics, que no se sap d'aon provenen: italians acriollats; criollos italianisats; gallecs mig gauche i mig indio; indios de la quarta generació; russos jueus que ja són cristians; cristians que ja no se'n recorden; i l'un amb el seu acordeó, que ha vingut immigrat d'Italia; l'altre am la seva guitarra, que du planys d'Andalusia; qui am bandurria i qui am clarinet, arrenquen un tango criollo, i l'arrenquen tant a la una, que un creuria que aquesta dança s'ha tornat internacional, o que'ls pobles s'han avingut a tocar un ball esperantista pera l'unió de totes les races.

Aixís que han tocat una peça, prenen un *mate* a crema-dent, tornen a empendre la seva tasca, i dels quartos d'allí al voltant, i del carrer, i del veïnat, van compareixent les *chinitas*.

Les *chinitas* són les indígenes que han vingut de l'interior. Són indies, mig indies o quart d'indies, segons els avis que han tingut en els seus emparentaments, i colaboració de llinatges, i seleccions matrimonials. Si venen de dret, són colrades, com aquelles litografies que hi ha a les cases de dispeses amb el retrat d'en Motezuma o l'arribada de Colomb; si hi ha hagut emparentament, el color s'ha anat aigualint, i el nas estrenyent, i els llavis fonent-se, i si ja són als *nostres dies*, tenen una morenor de sol ponent i de celistia que poden mirar fit a fit les dònes d'Andalusia.

Arriben, i sense parlar, com qui compleix una missió o segueix un ritme de vida, s'encaren amb els concurrents pera que les treguin a ballar; però no com a dònes: com a figures, com a idols, com a sacerdotises; com ballarien les angleses de l'exèrcit de salut, si el ballar estés a la Biblia de la salvació dels homes.

Primer, am dos dels parroquians, que no se sab d'ont han arribat, ballen el *gato*, o ball del mocador.

Aquest *gato* ha vingut de Xile, segons ens diu un xileno. Com el nostre ball del ciri, ballen l'un a davant de l'altre; ells, tiessos com un sentinella, i elles, sèries com una imatge, ventant-se amb un mocador, poc a poc, i duent un ritme que recorda vagament el ball dels set vels, de *Salomé*, que s'hagués tornat criollo. Els peus no's mouen, el cap no's gronxa, els ulls no miren al ballador, i si no fos per cert moviment imperceptible de les caderes, que té els seus tocs d'erotisme, es podria pendre per un ball mistic, pel *ballet de les aligues*, de la processó de Pollença, am la

Santiago Rusiñol
Obra completa

variant de que aquestes aligues tenen sang d'india dintre de les venes.

Ara el tango ja és altra cosa. Això és America, cavallers! Així que'l clarinet l'apunta i la guitarra el sent arribar, de des de l'*ombú* que hi ha al mig del pati fins al minyó que despatxa en el taulell un vent encès arriba allí dintre que retorna totes les cares. Posar-se a tocar els quatre del rengle, i posar-se a gronxar tothom, és cosa que no té remei. Els ulls de les *chinas* es tornen més negres; el cor dels que beuen comença a girar; les cadires es balandregen i el *boliche* sembla una hamaca. De cada recó surten parelles, s'agafen, s'estrenyen, o, més ben dit, s'arrepengen l'un en l'altre, i comença el balandreig, com un barco del Paranà que hagués anclat sota d'un arbre. Pera ballar el *tango* s'hi ha d'haver nascut; el *gringo* el balla esvalotat; el rus, massa seriós, i l'espanyol el *xuleja;* però quan la parella és criolla, i té gestes d'indio i aplom de gauche, ah fills meus! i quin dibuixar! Els peus es mouen en la quietut de por de desvetllar la fera; avencen, reculen, rellisquen, com si miressin per quin ardit es faran seva la balladora. Hi ha moments en que sembla que ataquin, i allavores giren de camí, i elles, que ho saben i estan amatents, reculen, seduint i volent, s'aturen i fugen a l'hora, i els ulls, i els peus, i els braços, i el cos, es tornen de goma voluptuosa, i tot això silenciosament, pausadament, am cert respecte, com qui compleix un acte de vida: l'invitació a l'amor sensual, amb els respectes i la cadencia del que compleix un destí i combrega per la seva raça.

Us juro que aquells moments m'han sem-

blat més solemnials, més patriotics, més argentins, que tantes manifestacions que havem vist de patrioteria. Aquí el poble és com la planta, com l'insecte, com l'home, com l'esser que, sense discursos ni retoriques, treballa, ballant, pel seu poble. Am negocis es fan geografies, i am tangos es fan nacions, i quan les parelles s'avenen i saben ballar al mateix sò, no hi ha exèrcits que les desacoblin.

Eixim d'allí i encara van ballant, i Deu sap fins quan ballaran.

Si gosessim dir una cosa, la diriem: Que tot ballant es fan les races.

Santiago Rusiñol
Obra completa

IXL

De retorn

Però ha arribat l'hora d'entornar-se'n. Am certa recança i sentiment deixem de veure tantes coses que hauriem volgut admirar! Aquells Andes immensos d'allí al fons, les catarates del Iguazú, més belles que les del Niagara, els fondals de *Capilla del monte*, els grans llacs de *Santa Cruz*, les terres del Foc, la Patagonia, tants altres bells espectacles que té l'immensa Argentina, però havem vist la part de més interès, la part habitada, civilisada, i si havem deixat de veure molts paisatges, havem vist lo tipic i lo corrent, i ja se sap que les excepcions no donen caracter a un poble.

Ens en anem sols. Els amics es queden. En el tren de familia que'ns porta, emprenent l'immensa planura, no hi trobem ni el vell gauche trist, ni el català fantasiós, ni el doctor de Córdoba; cap dels nostres. Els que pugen i baixen del tren no són viatjants, ni *admira-*

dors. Són homes amb bòtes i amb *rebenque* (o sia el fuet argentí), que han deixat un cavall cansat a l'andén d'una estació pera trobar-ne un altre de lleuger; homes que exploten la plana, que hi fan vies, que hi extenen rails, que tallen boscos, que *domen* indios, que negocien, que trafiquegen, que parlen del blat am numeros, dels arbres amb estadistiques, dels rius com força motriu; destructors inconscients de cascades, *urbanisadors* de bellesa, metallisadors de poesia, sembradors de llauna i *alambrat;* que enriqueixen el país com aquelles inondacions que, pera abonar la terra, porten el llot d'allí on sia i tornen les metzines que duien les fletxes dels indios en unes metzines pitjors: amb aiguardent, whisky i absenta.

Anem sols, planura enllà, però, com haurà vist el lector que'ns hagi seguit fins aquest punt, hi havem anat moltes voltes, de sols. Fòra els amics que ja havem deixat i fòra alguns que hem anat trobant (tant solitaris com nosaltres en el cor de la seva patria), la solitut del pensar ens ha seguit ben sovint. Sols a admirar lo que se'n va, lo que fuig i lo que destorba; sols en judicar certa bellesa que's considera inutil; sols, i quasi abandonats, en el nostre romanticisme, que voldria fer jardins en lloc de camps d'anyorança; que voldria fer homes d'amor en comptes de patriotes, i poetes en lloc de doctors, i sers lliures en lloc d'*alambrats*, i més art en comptes de *chacras;* sols en veure tantes coses, que un té de monologar-les si nó vol tenir discussions i ofendre susceptibilitats; sols de criteri i raonament; sols en la deria de tradició que un porta en el moll de l'ànima, i en tants records,

i en tantes ruïnes, i en tants amors de coses que moren, que un poble nou no les pot entendre; sols, sobre tot, com a forasters (no d'aculliment i atencions, sinó forasters d'idees).

En aquesta solitut no direm que siguem nosaltres els que tinguem raó, ben al revés. Diem, com deiem al començar, que un ha d'avesar-se a veure les coses (oblidant les preocupacions que s'hagin pogut portar de l'Europa) a la manera americana: pràctica, positiva, freda; a formar-se la nova estetica de lo nou i de lo improvisat; a respectar l'aristocracia dels *pesos* i dels *terrenos;* a creure en el joc i en la sort; a no trobar a faltar les ruïnes; a deixar els sentimentalismes; a figurar-se que l'historia tant sols es feta de batalles; a cantar el gauche i engaviar-lo; a no estimar el *gringo* i servir-se'n, i tantes i tantes pràctiques, a les que, per esquerps i per viciats, no ens hi hem pogut avesar.

Sols d'aquesta manera i passant la pampa, al veure-la hores i més hores, sempre igual, com un gran desert, a copia de monotonia la comencem a compendre i la comencem a estimar. També viu sola, la pobre pampa, amb els seus nubols i els seus *ranchos*, i també, a copia d'*estimarla*, li van prenent el caracter i la van civilisant, am les eines dutes d'Europa i les idees forasteres, i quant més la civilisen, i quant més li volen be, va essent menys argentina, perquè una terra no més és terra quan du l'habit de casa seva.

Anys a venir, quan tot sien *chacres*, el país serà ric, molt ric; no hi haurà un camp que no produeixi; les estadístiques seran mag-

nifiques; els proprietaris seran nababs; però no ho seran d'aquella planura que tenia cants i llibertat: ho seran d'uns camps geometrics que, en la geografia mundial, estaran numerats i anotats amb aquest cartell teoric: «Planes immenses de producció a tants graus de latitut i a la secció quarta del planeta. Dèu per cent d'interès agricola, i els habitants que les conreuen saben de numeros i no's planyen.»

Potser ens errem, i val més aixís, o potser val més que sia d'aquella manera, perquè les coses, quan són monotones, potser per aquest mateix ritme que té la monotonia un acaba per avesar-s'hi, i del tracte vé l'estimarles. Quatre mesos d'aquesta pampa ha fet que'ns hi aclimatessim, que coneguessim els seus silencis, els seus crits de nit, la veu dels aucells, el cantar dels galls, l'udolar del *pampero* i el plany de les *vidalicas;* aixís que, al cap de trenta hores de correr planes enllà, quan veiem la resplendor que ve del foc de Buenos Aires, tenim desig d'arribar-hi, però al mateix temps sentim la recança que dèu sentir el vell immigrant de deixar aquestes solituts, que, de tanta amplaria que tenen, estrenyen el cor i l'enxiqueixen.

Com quan varem arribar d'Europa, entrem de nit a la gran capital, i, com allavores, ens fa l'impressió de l'enlluernament de claror del que arriba de passar el mar. El mateixos ulls dels maniquís mirant darrera els mostradors, el mateix moviment, el mateix neguit, el mateix rodament de cotxes, de tramvies i d'automobils, el mateix correr desesperat darrera la sort i la fortuna, la mateixa

immensa maquinaria movent-se de dia i de nit, els mateixos paranys de les botigues, encesos a tota claror pera enlluernar les papellones, el mateix parlar en totes les llengues, la mateixa Babilonia.

La ciutat sembla que ha crescut des del temps que no l'haviem vista, i no ho sembla, sinó que és així. Creix cada hora. Creix cada moment; un diria que la veu creixer, o, més ben dit, que la sent creixer; que se'n va plana enllà, omplint de fitxes l'immens tauler, arrenglerant-se fins a l'infinit, numerant-se decimalment, com un problema fet de cases; fent meridians dels carrers i quadros de meridià de les places; i un la sent tant grandiosa, que arriba un moment que lo que veu no sembla ser una ciutat, sinó el plan d'una ciutat en projecte, fet sobre tela per un geometra somniador, que no's té de realisar, i al veure la realisada un no sap què admirar més: si l'estar fent un buc tant immens pera treballar-hi tantes abelles, o que vagin venint prous abelles pera omplir-lo amb el seu treball.

Sia com sia. Buenos Aires (apart d'altres coses magnifiques) ja no és del Plata: és del *peso;* i en les noves civilisacions, el *peso* és el rei i és l'amo.

Santiago Rusiñol
Obra completa

L

Montevideo

Abans d' anar-nos-en d' America volem veure un xic Montevideo, en que no sia més que a corre-cuita. Qui sap qui tornarà a venir! Hi ha tanta aigua per entre-mig! I per bona voluntat que un guardi a les terres que ha visitat, és tant gran el món, és tant rodó! Hi ha tants paisos que un no veurà mai i que tindria ganes de veure!

Eixim un vespre en vapor; passem la nit sobre'l Plata, i l'endemà, aixís que clareja, al cim d'una montanyeta veiem la vila de Montevideo.

Això de que una ciutat s'enfili per una montanya i s'atreveixi a tenir silueta, en aquests paisos planers, ja és una cosa que sorprèn i passa la mida natural. A més d'això permetre-s'hi desnivell, cosa que també està privada en les regles de nivellació, i haver-hi solars que fan de jardins, i jardins que no són de lloguer, i edificis que fins hi ha pedra, que

també és cosa que s'aparta de les lleis de la prudencia i les costums de sentit comú que regulen els pobles a la moderna, i si afegim que moltes cases estan pintades quasi de blanc (color quasi escandalós, per eixir-se de l'igualtat, que té el gris y el plom per bandera), compendreu que Montevideo s'apropa molt, per l'estetica, a tenir lo que pot dir-se'n idees d'art anarquista.

No és que n'abusin (i què han d'abusar!), també els carrers són a dret fil; també les cases tenen els pisos sense diferencies odioses; també la lliura de xacolata els ha servit d'inspiració, i vist un carrer..., etc..., etc...; però al menys allí, al cap-d'avall, es veu un blau que és el del mar; es veuen uns nubols que són del cel; hi ha arbres que treuen les branques sense permís de les ordenances, i, sobre tot, es puja i es baixa; i el que ha caminat més de sis mesos sempre a peu pla i tira allà on vulguis, agraeix tant un desnivell com una festa major.

Además, a fòra hi ha els eucaliptes; passeigs immensos d'eucaliptes, però no aquests arbres am plomeret, plorant escorxa i pelats de cames, que solem veure a casa nostra allí ont hi ha casos de febres, sinó eucaliptes gegantins, tant alts, tant espessos, tant arquejats com naus immenses de catedral, que'l sol vol entrar hi i no pot, que'l vent els gronxa com veles de barco, i que les branques van tant amunt, que quan hi arriba la sava ja no té el regust de la terra. N'hi han a rengles, com a gegants, amb els braços caiguts i extesos; n'hi han que's despleguen com a nubols; de prims com a fumeroles; d'oberts com a

Santiago Rusiñol —Obra completa

parassols, i d'escabellats com a bojos, i tots plegats són grans taques d'ombra, clapejant tota la planura. I les fulles que van caient les cremen a munts, i aquella flaire entra tant a la memoria, que desde aquest jorn en endavant cada volta que sentim fum d'eucalipte, per lluny que estem, recordarem Montevideo.

Després hi ha un parc descuidat. Lo que aquí se'n diu descuidat: am fulles per terra, amb estatues velles, am molça, amb eura, am marbres romputs, am fonts que no ragen i estanys que no's mouen; i trobar llocs am patina en aquest país, que tot és nou, i recons que tinguin poesia en una terra que no's *cotisa*, i arbres que no produeixin en les terres del tant per cent, són coses tan extraordinaries, que'ns apropen un xic, sense viatjar, an allí ont encara creiem en les cabories inutils i els romanticismes de boemi.

I si dels parcs i dels passeigs tornem a entrar a la ciutat, al coneixer els orientals veiem que també aquí tenen l'afany de fer *pesos*, — *¡cómo no!* — però que, al menys exteriorment, no demostren tenir tanta pressa. El negoci, aquí, no és un neguit, un corre-cuita, un jugar a fet, com lo que's veu a Buenos Aires. Sia perquè hi ha menys compradors o perquè hi ha menys venedors; sia que'ls naturals del país ja fa més temps que son naturals; que no hi arriben tants immigrants am l'afany de «fer l'America» o que'ls que hi són ja «la tenen feta», el cas és que aquí el negociant és més tranquil i reposat; no s'escarraça com un negre (suposant que'l negre s'escarraci, ja que sempre que n'havem vist algún l'havem vist treballar per força); no camina tant depressa;

sap pendre el sol; sap reposar, i fins té temps de sortir al camp, i veure paisatges, i saber que n'hi han, i anar a passar el diumenge a fòra en uns casinos a vora del mar.

Aquests casinos són de lo més tipic que té aquesta capital. Cada esbart d'amics en té un: els dependents, fusters, manyans, amos de tendes, o lo que sia, es reuneixen, fan una casa, la tanquen tota la setmana, i en essent al diumenge s'hi tanquen a dins, i dinen i sopen en familia. És un esbargiment social que creiem digne d'imitarse. Els uns caven, altres planten flors, aquest fa la cuina, l'altre pesca, i cada hu es diverteix segons les seves aficions, i allí, en plena democracia, per un moment ho obliden tot: negocis, politica, mal-de-caps, enemistats, intrigues i enveges, com una *treva de pau*, pera començar l'endemà cada hu a la seva tasca.

El més tipic és el *Parva Domus*, aont hi van els intelectuals. La casa és gran i curiosíssima. Les parets són plenes de dibuixos, de caricatures, de records; hi ha un teatret pera fer-hi comedia, un gran pati pera pendre-hi l'ombra, i al mitg l'estatua de l'Alegria... amb un niu d'aucells dalt del monyo. Allí es tanquen els escriptors, els artistes, els periodistes, els poetes, i fins els comerciants que volen ser de la familia es vesteixen com els ve be, i visca la llibertat! en que sia un jorn a la setmana. Un cop allí dintre tots són iguals; no hi ha classes, no hi ha diferencies, i encara que la ficció duri no més que'ls diumenges, ja és prou, en els temps que correm, que una volta a la setmana's deixin les vanitats, la *parada* i les preten-

sions darrera el cancell de la porta. Allí el Poeta presideix, i generals i ministres, comerciants i homes de números, gent de diners i gent de tituls, escolten versos i escolten poetes, i això els dona alè pera treballar amb el goig al cor i l'esperar a l'ànima, i l'estatua de l'alegria, que tenen al bell mig del pati, somriu de veure-ls acoblats pera'l bé més gran que ha lograt l'home i que'l distingeix de les besties: pel somriure i per la rialla.

I l'ironia, tant necessaria a tots els pobles novells que's prenen en serio coses que no s'hi haurien de pendre, i en menyspreuen d'altres que ho són, l'ironia neix en els llavis, i ja sabem el gran bé que fa el burlar-se de tota la ronya, de la farça i beneiteria que duen els tituls i *macanas* que inventa l'home pera fer-se rotllo entre'ls tontos que se l'escolten. Allí l'un se vesteix de ministre, l'altre de *Jefe*, l'altre de capdill; aquest es fingeix President, l'un magistrat, l'altre intendent, o cabecilla, o *amo polític*, i entre ells es fusellen, fan lleis, no les compleixen, es revolucionen, fan de tirà, d'orador, de llop, d'enganya-pobles i enganya-gauches, de tot lo que al seu entorn, quan no és diumenge i no és festa *Domus*, fan els homes serios. Caricatura admirable de tantes coses d'America, i de més enllà de l'America, que dona goig de trobar homes inteligents que les veuen, i no sols les veuen, sinó que se'n riuen, encara que no sia més que una volta cada setmana.

Tot això que veiem depressa, i els homes que havem conegut, i els artistes que havem trobat, i l'alè d'idealisar-se, i tantes coses que endevinem i que no havem tingut temps de

veure, fa que deixem am gran recansa la ciutat de Montevideo.

Però fa sis mesos que som a America... i el temps és temps, i ens en hem d'anar.

Ens en tornem a Buenos Aires..., prenem bitllet..., ens despedim..., i una tarde... que la llagosta invadeix els carrers i les places... el barco ronca... i cap a Europa!...

***

Ones i ones, com al venir. Mar, mar i sempre mar. Cada dos jorns un bocí de costa, i després ni costa: sempre blavor.

Aixís com la pampa recorda el mar, el mar ens recorda la pampa, i a mida que'ns allunyem d'aquesta immensa Argentina, reduida per distancia i engrandida per pensament, en volem pendre la mida i resumir l'impressió, com, al despertar d'un somni, un ne vol lligar els records.

Es gran, — vos dieu — immensament gran. Massa gran i tot pera'ls homes que hi viuen. És rica, és riquíssima, i cada jorn ho va essent més; és poderosa, és energica, té homes que valen, ciutats que creixen, rius colossals, planes sense fí, totes les plantes, tots els productes, i totes les fonts hi duen tot lo que'ls manca i se n'emporten tot lo que'ls sobra, i la civilisació hi camina am passes de monstre i de gegant. Però un se pregunta: Es felís? Aquesta prova de fer un gran poble am tots els elements nous, am tots els productes del món, am tots els invents moderns, du el benestar al cor de l'home? I un està temptat... de dir que no...

Santiago Rusiñol
Obra completa

No hi ha cap poble a la terra que pogués tenir més llibertat, i així que van a gaudirla sembla que se la vulguin treure; no hi ha cap poble com aquest que l'internacionalitat s'hi pogués arrelar més, i estan fabricant la patria amb escoles que'n diuen cíviques; no hi ha cap terra que la *terra* pogués estar més dividida, i enlloc del món hi ha tants proprietaris que posseeixin tantes llegües; enlloc hi ha tants *pesos* pera tots i enlloc en desitgen més, i el poble que posseeix tant, i vol més, i més, i sempre més... es fa ric, es fa poderós, però el camí pera arribarhi està tant ple d'arestes i ortigues, que'ls caminants no hi viuen feliços.

Vol dir això que s'haurien d'aturar? Ja ens guardariem prou de dir-ho; primer perquè no'ns creurien, i potser farien be de no no creure-ns; després perquè no voldrien, i, finalment, perquè no podrien; l'engrandiment d'una nació és lo mateix que'l seu enfonsament: quan du l'empenta va on té d'anar, i l'Argentina és un país que, fent-ne fira d'ambicions, s'hi estan provant els ingredients que van inventant els homes pera benestar de l'humanitat, i si ho arribaran a lograr no som profetes pera predir-ho.

Ara com ara, a tu, de casa, que emigres a l'Argentina, et direm el nostre parer, que'n pots fer cas o deixar-lo correr: Si tens ambició i no tens recursos, ves-hi depressa i no perdis el temps; si ets treballador i no tens feina, prova d'anarhi, que potser en trobaràs; si t'agraden les aventures y jugarte la sort de la vida, i, aquí caic, aquí m'aixeco, arribar a ser molt ric o molt miserable, pren el primer barco que surti; si tens ideas pera explotar i

Santiago Rusiñol Obra completa

fantasies pera resoldre, no perdis el temps: ves-hi tot seguit, que allí trobaràs qui t'escolti, i t'obri credit, i t'encoratgi, per nou que sia lo que portis i fantasiós lo que projectis; ara... si ets d'aquells que s'anyoren de viure sols en una planura, o indiferents en una gran vila, queda-t a casa a vora de l'horta; i si fossis, per dissort, dels que necessiten, pera viure, allò que'n diem tradició, parets am molça, catedrals amb eura, cabories d'art, recons de bellesa, espiritualisme, estètica, tot lo que no's ven ni's compra, lliure-cambi d'emocions i proteccionisme d'ideals, tarda un xic, a anar-hi; no duguis pressa, i, sobre tot, un darrer concell: si no vols contribuir a enxiquir la teva terra, i et veus obligat a emigrar, lliura-t, un cop sies allí, de la temptació de tantes dònes hermoses i amb ulls de foc que trobaras pel camí, i no't casis, perquè si tens fills, et sortiran tan argentins, que no's recordaran mai més de la patria dels seus pares.

⁂

Pensat això, anem seguint i ens anem apropant cap al Born.

Un vespre, de sobte, en ple Occeà, vuit jorns allunyats de tota terra, sentim uns grans crits allí a tercera. El barco s'atura, la gent corre, i els mariners, a tota pressa, tiren una barca al mar.

Un home s'ha tirat a l'aigua.

⁂

—Era un boig...—diuen—i s'ha suicidat.

Santiago Rusiñol Obra completa

—I el barco s'atura, i els ulls de tothom miren en aquella foscor, i am la màquina parada no se sent ni un crit, ni un aiol, ni un plany.

I l'home és allí, i dura una hora que'l reflector fa veure la barca com una papellona blanca..., i torna... i tornem a caminar.

***

—Qui era...?—pregunta tothom. Ningú ho sap. Un espanyol. Un emigrant. Un boig.

—Això ens retrassa més de dues hores—diu un senyor, mirant un rellotge carregat de pedreria i penjant d'una gran leontina.

L'un torna ric i l'altre boig.

Qui sap si és això, l'America!

Santiago Rusiñol
Obra completa

INDEX

	Pàgs.
I.—Cap a America	11
II.—Anem seguint	15
III.—Tenerife	19
IV.—El mar	23
V.—L'inglesa	27
VI.—Un naufrec	31
VII.—L'Equador	35
VIII.—Avall	39
IX.—Carn blanca	43
X.—Río Janeiro	47
XI.—Santos	53
XII.—Anem seguint	61
XIII.—Buenos Aires.—L'arribada	65
XIV.—De dia	69
XV.—Els *terrenos*	73
XVI.—La casa dels immigrants	77
XVII.—El negoci	83
XVIII.—El deu *Peso*	89
XIX.—Comentaris	95
XX.—El carrer de la Florida	101
XXI.—Palau de Novetats	107
XXII.—Teatre Nacional	115
XXIII.—Del lloro al fonograf	121
XXIV.—El public	127
XXV.—El delegat	133
XXVI.—Els congressistes	137
XXVII.—El conferenciant	143

Santiago Rusiñol
Obra completa

Pàgs.

XXVIII.—L'argentí 149
XXIX.—La parada 155
XXX.—Les comissions. 161
XXXI.—Palermo. 167
XXXII.—Els desmais 173
XXXIII.—Plata endins. 179
XXXIV.—La força del fil-ferro 185
XXXV.—La pampa 189
XXXVI.—El gauche. 193
XXXVII.—El gringo 201
XXXVIII.—Rosario 207
XXXIX.—Els cavalls de la pampa. 213
XL.—Santa Fe 219
XLI.—El riu Paranà. 225
XLII.—La caça del *yacaré*. 231
XLIII.—Del Paranà a Córdoba 239
XLIV.—Córdoba 245
XLV.—La docta Córdoba 251
XLVI.—Els voltants de Córdoba 257
XLVII.—A Tucumán 263
XLVIII.—Tucumán 269
XLIX.—De retorn 275
L.—Montevideo 281